

55877

1913

1975 JUL 15

[1975]

✓

BölcseSz

1975/9

TARTALOMJEGYZÉK

oldal

V é l e m é n y

KOCSOR LÁSZLÓ: Monotypia

SZILÁGYI SÁNDOR: Az utazás etikája 3

K a r u n k é l e t é b ő l

KOCSOR LÁSZLÓ: Monotypia

BÁLINT PÉTER: A király két imája; Idiogram 12

KONDOR BÉLA: Tanulmány /metszet/

CSERNUS SÁNDOR: Felvételizők, számok, következtetések 13

KOCSOR LÁSZLÓ: Monotypia

KECSKÉS JÁNOS: A megterhelésről 19

SINKÓ ISTVÁN: Tükörbenéző /linó/

DÁVID CSABA: Mindenttűrő föld; a tiz legszebb magyar szó; karácsony; etüdök mollban 23

SINKÓ ISTVÁN: Szélurfi /linó/

E l e m z é s

NAGY PÉTER: Az önmegvalósítás lehetőségei 27

KOCSOR LÁSZLÓ: Monotypia

AMBRUS LAJOS: Vázlat a hőmezőről és hat pléhkanálról 36

KOCSOR LÁSZLÓ: Monotypia

K i s é r l e t

GYÖRGY PÉTER és SZILÁGYI SÁNDOR: "A felismerés fozatai" 41

KOCSOR LÁSZLÓ: Monotypia

GYÖRGY PÉTER: Az emberi kapcsolatteremtés lényegi jellegeről /Saint-John Perse: Bóják/ 45

KOCSOR LÁSZLÓ: Monotypia

GÉCZI JÁNOS: Dobszerda 51

DOBOZI ESZTER: Séta 54

KOCSOR LÁSZLÓ: Monotypia

I s m e r t e t é s

SZIGETI CSABA: A "Szellem" és meghaladása /Fülep Lajos: A művészet forradalmától a nagy forradalomig I-II./ 55

VÁLYI-NAGY ÁGNES: XVIIe SIECLE 59

A JATE BTK KISZ-Bizottságának időszakos kiadványa 1975. 1. szám.

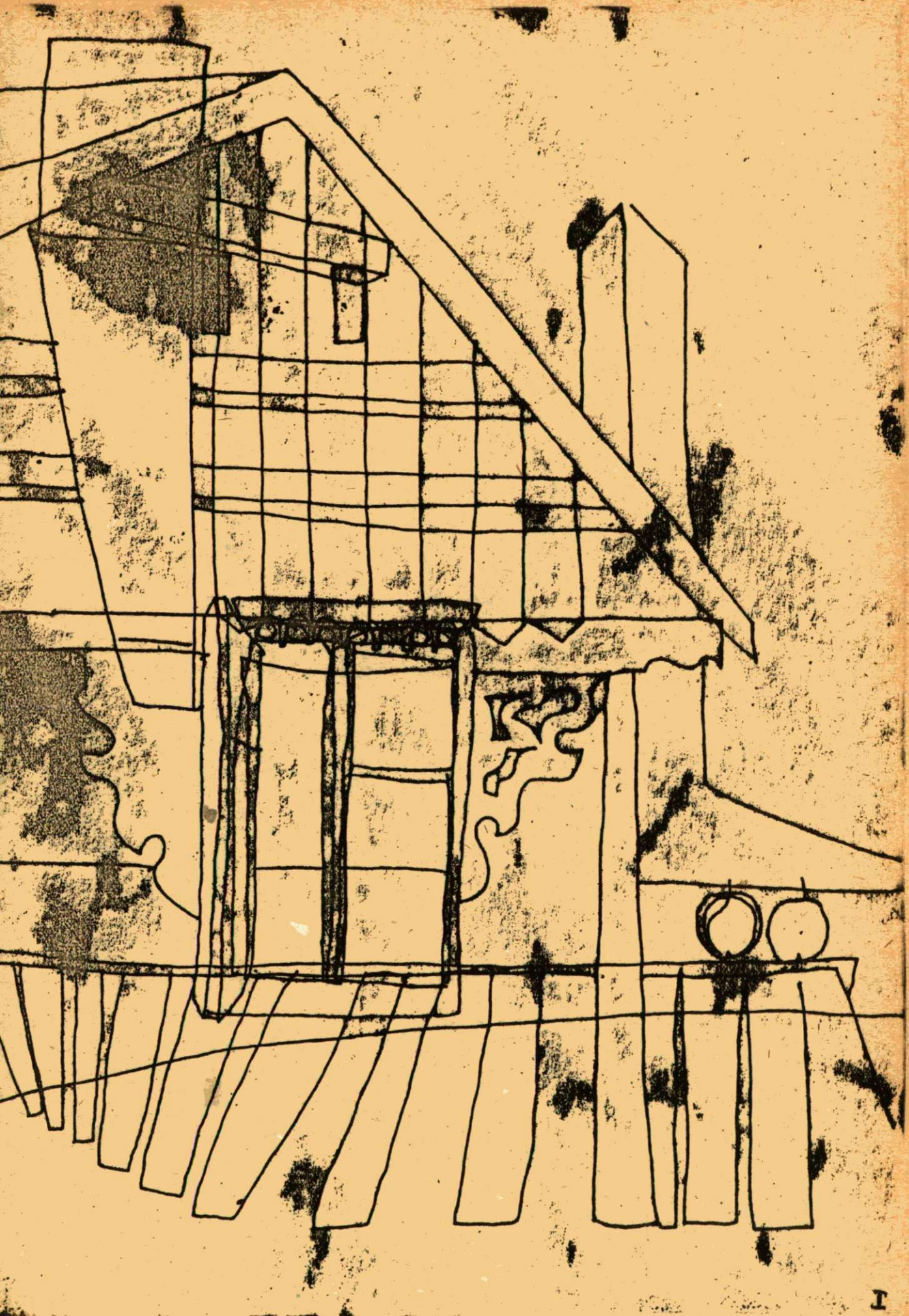
Főszerkesztő: Szilágyi Sándor

Szerkesztő bizottság: Ambrus L., Böhm J., Dávid Cs., Erdei J.,
György P., Katona M., Lénárt E., Lipák T.,
Nagy P., Székely J., Szigeti Cs.

Tanácsadó tanár: Dr. Németh Jenő

Felelős szerkesztő: Süli Mária

Címlap: Nagy András

AZ UTAZÁS ETIKÁJA

/Mottó: "Ha az ember értelmesen
néz a világra, az értel-
mesen néz vissza rá."

Hegel/

A téma a szociál-etika kérdéskörébe tartozik. Markirozott, indulatos fogalmazásunkkal is próbálunk figyelmeztetni a többoldalú, teljesebb vizsgálat hiányára.

Indulataink tárgya az a morális személyiség-bomlás, amely reális veszélyként ott kísért utazásaink során.

Korunkban, amikor talán a legfőbb tett a p é l d a - m u t a t á s , fokozottan felelősek vagyunk tetteinkért. Ha olyan környezetben cselekszünk, amely sokszorosan átítatott különös emberi lehetőségekkel, még élesebb ez a viszony embertársainkkal. Az előítélet egyfelől, a szerepjátszás másfelől kikezddheti énünket.

A felelet a "kihívások"-ra kizárólagosan a személyiség joga és felelőssége. Mindenkinek m a g á b a n kell kialakítania a /legalább közelítően/ helyes magatartását. Mi csak jelezhetünk problémákat.

x

Az utazás három, egymásba átmenő mozzanatot feltételez. Az első: a m i é r t , a célkitűzés problematikája. Több lényeges, szerintünk egyaránt jogosult, bár különböző értékű alternatíva realizálódhat. Eldöntésük a valódi alternatíva természete szerint nemcsak egy aktus: f o l y a m a t s z e r ü s é g g e l kihat az utazás tartamára is. Ennek következményeit ott tárgyaljuk.

T u r i z m u s , természetjárás. Rendszerint szervezett formában vagy magán autón történik. Főbb, felka-

pott állomásai ismertek. Egész terjedelmében a k e l - l e m e s s é g szférájába tartozik. Kizárja /korlátozza, felületivé teszi/ a személyközi kapcsolatokat. Ez nem érinti a kellemességet magát.

Szerpentinén leereszkedő autó: rendszám-táblája mellé a Békás-szorosnál szedett fenyőágot tűztek.

R o k o n l á t o g a t á s . Intenzív személyközi kapcsolatokat feltételez, azonban motivuma p a r t i k u - l á r i s /akkor is, ha tragikus esemény a közvetlen kiváltója az utazásnak/. Könnyen vezethet c s a k s z u b j e k t i v tapasztalatokon, meséléseken alapuló véleményalkotáshoz.

I s m e r ő s ö k , barátok látogatása. A visszatérés mozzanatához tartozik.

K u l t u r á l i s motiváltságú utazás. A leggyakoribb a diákok között, egyben a legproblematiszabb is. A legátfogóbb probléma: a diákok m e g é l t életélménye rendkívül szűk: a diákéletmód változataira, a szülői társaság különéletmódjára, véletlenszerűen a katonaéletvitelre szorítkozik; legfeljebb még egy-két életberendezés átélte, problémákra is reagáló ismeretét lehet reálisan feltételezni.

A szűkös élménykeretek tágítása két irányban történhet. Egyrészt t ö b b élmény felhalmozásával: az u t a z á s s a l /legfőbb eszköze az autostopp/. Másrészt a személyiség tudatos alakításával, e m b e r i f e l k é s z ü l é s s e l a várható élmények elrendezésére.

Az élmények valóságos alapon és a közvetett módszerrel való beolvasztása a személyiségbe, valamint ezek esetleges ellentétei feszültségekhez vezethetnek. Emellett már az eleve valami k o n k r é t problémára irányuló felkészülés és elvárások egyoldaluvá tehetik, eltorzíthatják élményképünket. A nemzetiségi életszituációval például rendszerint konkrét megnyilvánulásában kerül szembe az utazó, s a bonyolult problémakört annak

e g y k ü l ö n ö s esetére szűkíti, de még rendszere-
rint ezt is önmagán belül, csak erre orientáltan "elem-
zi". Egy mutatós kép alakulhat ki a vendéglátó országról,
berendezkedéséről. A totalitás átfogása helyett annak
csak egy részmozzanatából való "magyarázata" lesz az e-
redmény. Ez a legreálisabb veszély az utazás során! For-
ditott "fától az erdőt" szituáció"; egyfás erdő keletke-
zik. Szűkíti az itthoni, hasonló jellegű problémák he-
lyes elemzését azzal, hogy csupán a két ország jelensé-
gét veti össze - természetesen spontán módon, rendszerint
felszíni mutatók alapján.

A tulzott felkészültség, a p r o d u k t u m r a
irányuló elvárások gyakran arra vezetnek, hogy az
"e t n i k u m o t" keressék, ne pedig é l ő - e l e -
v e n e m b e r e k e t . Így degradálódhatnak kultúra-
hordozókká emberek, amely olyan "intellektuális" vi-
szonyt szül, melyben a "megérte" értékelés emberekre vo-
natkozik. Ez már eleve jelzi az ilyen viszony objektive
p a r t i k u l á r i s érdekekre felfüzdöttségét - még-
ha szubjektive a legbecsületesebbnek vélt célok is a moz-
gatók. A p r o d u k c i ó elnyomja azt a bensőséges
viszonyt, de még annak lehetőségét is, amely kialakulhat-
na az utazó és vendéglátói között.

Az etika ive azonban a szándéktól a következményig
élhető. Centrális kategóriája nem az objektiváció /eré-
nyek, értékek/, hanem a s z e m é l y i s é g . Erről
elfelejtkezni, a személyeket dologgá, tárgyá degradálni
büntetlenül - úgy hisszük -, nem lehet. A valójában ele-
ven emberek csak a személyes találkozás adta élményekben
válhatnak részemmé: ezt tudatosítani, nem könyvektől stb.
várni a csodát: a legfőbb feladatok közé tartozik. A tu-
dás és a nem-tudás h e l y e s d i a l a k t i k á -
j á t kell magunkban kialakítanunk. Az utazás nem he-
lyettesítheti a /bármiféle: szépirodalmi, tudományos,
stb./ könyvek élményeit s fordítva.

Az intenzív személyi kapcsolatokra épülő utazási
forma a diákok esetében stoppal, rendszerint Liceumok

"bentlakásai"-ban, vagy falun, "háznál" /szénapadláson vagy a tisztaszobában/ történhet. Különösen a falvakról rengeteg sztereotipet visz magával utravalóul az utazó. A képzet sztereotipjeit a szembesített valóság éppolyan makacssággal érvényteleníti, amilyen görcsösen ragaszkodott hozzá az utazás előtt /pl. Kolozsvár vizuálisan megjelenő képe utazás előtt és után/.

Fontosabb és problematikusabb a fogalmilag-indulatilag rögzített élményvalóság és a "csomagként" kicipelt elképzelések konfrontációja. A probléma abban jelentkezik, hogy elvárásaink, előlegezett "bizalmunk" /oly sok szépet hallottunk, olvastunk alapon/ már eleve é r t é k e - k e t vár és vár el. Ilyen ö n é r t é k lehet például a nemzetiségi létforma pusztá megléte. Ezt a veszélyt szerintünk csak a nem-partikuláris indíttatás ellensúlyozhatja. Csak az individuum képes a dolgokat, szituációkat, jellemeket-embereket t o t á l i s a n felfogni. Az ilyen személyiség sohasem fog embereket egyoldaluan, egy - bármily lényeges - élethelyzet pusztá megléte alapján értékelni. A nemzetiségi lét még nem érték önmagában; minthogy a "magyarországi" meghatározás sem megfelelő státusz.

Arra, hogy nagyon sokan utazásaik során találkoznak érdekes népi figurákkal /"székely bácsi" sztereotípia/, nem vesztegetünk szót. Utazni itthon is kell: éppen a többletlátás érdekében.

S hogy sokan "csalódnak", mert nem éneklő, balladákat mesélő /!/, éppen népművészetet művelő ember él együtt egy-egy hegyektől körülzárt kicsi faluban... a véleményünk: a romantikus attitűd reális m o t i v á l ó tényező lehet, azonban c s a k a z .

Ezzel elérkeztünk az etikai tartást leginkább feltételező ponthoz: a t á r g y i kulturához való viszonyulás problémájához.

A megítélés nem a mi elemzésünkre tartozik: a néprajz esztétikájára sokkal inkább.

Ami minket érdekel: gyakran éppen az előbb említett "csalódásokra" úgy válaszol /hamis/ tudatunk, hogy a "mégis

megérte" gesztusa kerül előtérbe. A "vigyünk haza valamit" attitűd, amely nyilván a tapasztalati gazdagodás valamiféle pótigazolása, éppen itt nyeri el legerőteljesebb realizálását. A tárgyak helyettesítik a ki sem alakult /mert ki sem alakulható/ élményeket. A tárgyak valamiféle mágikus tisztelete így lép a reálisabb személyiség-gazdagodás helyébe, illetve zárja el eleve az utat minden esetleges élmányhatástól. A kielégülés megtörténik - bornirt, de csupán a birás, birtoklás embertelen álláspontján.

Szellemi értékeket a legritkább esetben visznek haza az utazók. Leginkább talán a Széken, Gyimesben, stb. "gyűjtött" /sic!/ ének, ballada, muzsika a kivétel. A kényelmi szempont döntő befolyása nem lehet kétséges: a technikára /magnó/ alapozó "kultura-mentés" arra is szolgál, hogy a felvételek birtoklásával az utazó partikularitását hizlalják /a "de jó fej" igénye az önigazoláshoz/.

- A természetes környezetükből kiszakított, megölt tárgyakkal "diszített" lakásban népzene szól. Az általános áhítetben a jelenlevők mindegyike érzi: a kelet-európai kultura megmentője ő. -

Azonban bármilyen nehéz is elfogadni, higgyük el, a kulturális javak gyűjtése és rendszerezése végülis szakembereket igénylő küldetés, ami elsősorban az illető ország tudósainak, a kulturális /népművelő, tanító/ munkában aktív résztvevők feladata lenne.

Egy-egy felkapott tájegységnek a kultura-mentés hamis megokolásból történő kifosztása mindenképpen elítélendő.

- Egy, a népművészettel hivatalosan foglalkozó ember arca. Arról beszél panaszkodó, indulatos hangon, hogy "lassanként oda jutunk, hogy könyörögnünk és örülnünk kell mindenegyres darabért, amit a gyimesi kiállításához kölcsönkapunk. Vagy azt mondják, hogy nincs semmi mellyesbunda, cserép stb.

- számítván arra, hogy a "magyarországiak" jönnek vásárolni; vagy igaz, hogy nincs: már mindent elvittek autón. A cserépeket még a virág alól is kiszedik az "ügyesebbek." -

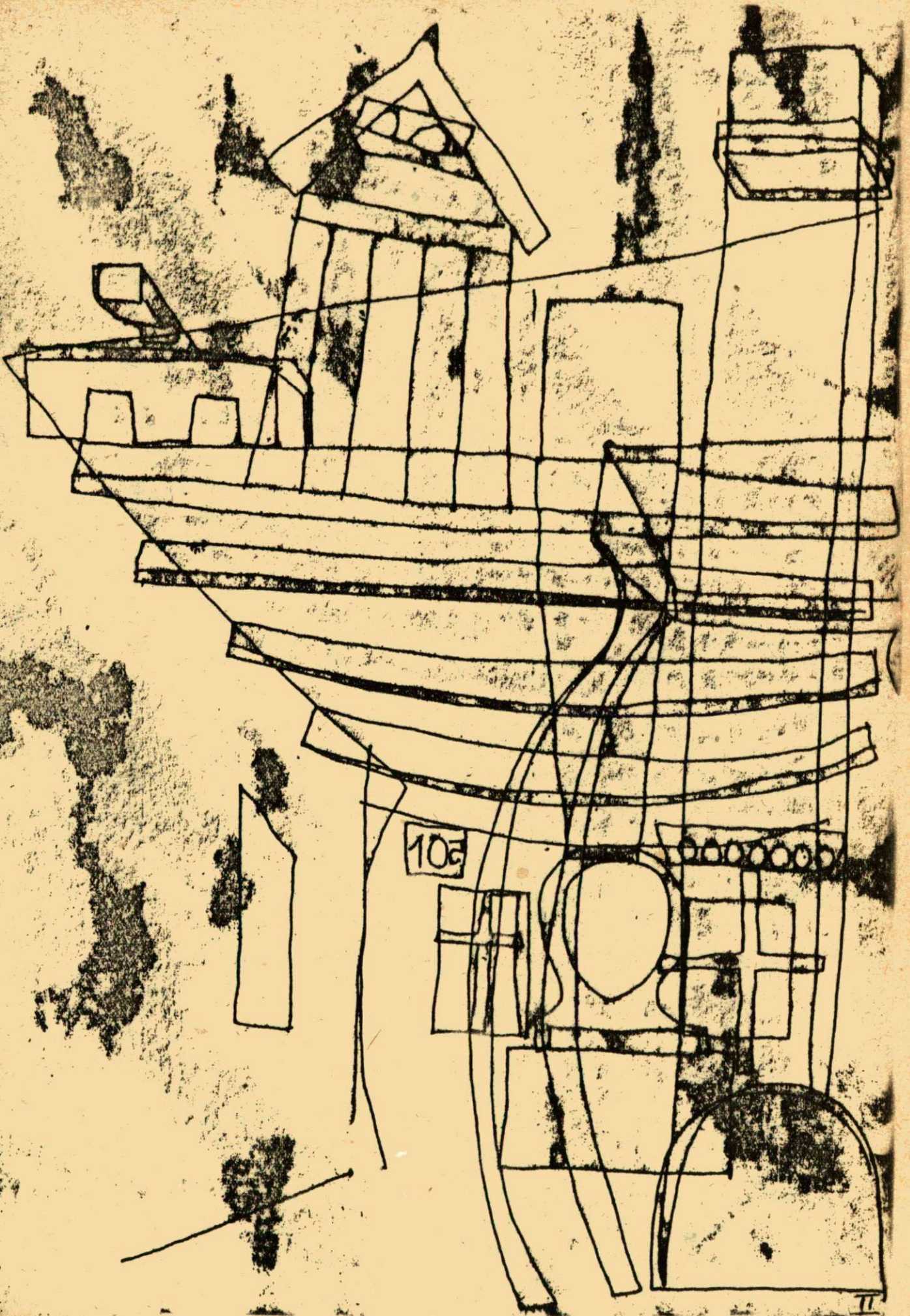
Az ilyesfajta szerzés többszörös becsapáson alapul: a tudományos kutatók elől "hazamentik" az értékeket. A "mindenki jól jár" érvelés alapján muzeumi kincseket cserélnek el csecsebecséért - kihasználva egyenlőtlen fogyasztási strukturánkból eredő "lehetőségeket". Embertelen csere ez.

Önmagukat úgy tüntetik fel, mint valamiféle missziót teljesítő egyéneket - elfeledve ezzel is a valódi, partikuláris érdekeket. Személyiségtorzulás, szerepjátszás: hamis értékekhez kapcsolják önmagukat.

- Gyimesi csángó faluban egy néni a "csókolom, Budapestről jöttünk. Van-e a néninek bundája, cserepe, szőttese?" követelésre előhozza egyik emlékét ferjétől: a mellyesbundát. Az autós megköszönve dicsérve a műves munkát a kocsi csomagtartójába teszi. A néni nem mer szólni! -

Ha a "hazamentett" tárgy azzal a rendeltetéssel kerül be egy kocsi csomagtartójába, hogy itthon jó pénzért értékesíthető, akkor ez a legnyilvánvalóbb becstelenség, amire semmiféle erkölcsi elgondolásból nem adható felmentés.

Most már lényegében az utazás u t á n -járól van szó. Az önmagunk és a világ tényeit átértékelő, elemző beállítódottság az, amely emberi helyére rendezi /legalább a személyiségen belül/ a dolgokat. Az ilyen ember tudja: nem a tárgyak azok, amelyek a létnek valamiféle igazolását adják. Hiszi: a dolgok nem végzetszerűen, az embertől függetlenül állnak fenn, de a hozzájuk való okos viszony megadhatja létünk értelmes elrendezését. Vallja: az ember nem visszavonhatatlanul magára-hagyott. Mindenfajta közösségvállalásnak csak ez lehet az alapja. A visszatérés

igényében tudatosíthatjuk, hogy valóban integráns részesünknek tekinthetjük élményeinket. Természetesen ez is történhet hamis, partikuláris érdekből: például a közösségvállalás pusztán etnikai alapon nagyfokú distanciahányt tételez fel.

Az utazás egyetlen helyeselhető eredményénél azt tartjuk - bármi is legyen az utazás kiváltó oka -, ha olyan személyes kapcsolatokat, viszonyokat sikerül kialakítani, amelyek segíthetnek mindkettőnk életének emberibb elrendezésében.

A helyes indokoltságu, élményekben gazdag utazás példát adhat mások értelmesebb életfelfogásához.

Szilágyi Sándor

A király két imája

1. Nem a hatalmamról,
törvényeimről sem -
lábnyomaimról fogsz rámismerni,
2. s mondom neked: ne félj
elővenni a kendőt, hogy
letöröld veritékedet;
az arc nem a tiéd lesz!

1974

Idiogramm

Nem mulik az éjszaka,
felépül - leromlik újra
a remény. Cibáld csak
ostoba, de ne feledd:
sorsát kezében hordja,
hiába kiátkozott a gyermek.

1974

Bálint Péter

FELVÉTELIZŐK, SZÁMOK, KÖVETKEZTETÉSEK
/JATE BTK felvételi vizsgák 74./

Köztudott, hogy az egyetemi felvételi vizsgákon évről-évre a középiskolás ifjuságunk színe-java küzd azért, hogy tanulmányait egyetemen folytathassa. Egy ilyen "demonstráció" mindig lehetőséget nyújt vizsgálódásra, számvetésre, bizonyos következtetések levonására. Nemegyszer az is egyéni, hogy a rendelkezésre álló anyag megismerése után ki milyen következtetések levonására hajlamos. Teljes statisztikát objektív okok miatt mi nem közölhetünk, így a továbbiakban csupán néhány érdekesebb adatra hívnánk fel a figyelmet. Az eddig elmondottakból következik, hogy ez a cikk csupán a "hozzászólás" igényével készült, és azzal az igénnyel, hogy néhány, nagyon kirívó problémát vessen föl.

Arról fölmérést készíteni, hogy ki milyen meggondolásból jön egyetemre lehetséges ugyan, de a pályázóktól beszerzett adatok természetesen több mint "kozmetikázottak". Tisztelet a kivételnek, de a fölvételizők tulajdonzó része egy ilyen kérdésre általában a tanári pálya általa elképzelt gyönyörűségeinek ecsetelésébe kezd, gondolván, hogy ez a szöveg "pontot ér" a felvételi bizottság szemében. Arról persze igen kevesen beszélnek, hogy azért rugaszkodnak neki ennek a vizsgának, mert diplomás szüleik elképzelhetetlennek tartják azt, hogy gyermekük ne küzdje végig az egyetem öt évét, és ne rendelkezzen valamilyen diplomával. Ne gondolja senki, hogy ez túlzás: magam is beszélgettem olyanokkal, akik az említett ok miatt teljes energia-befektetéssel, de határozottan akarattal ellenére küszködtek a felvételi tesztekkel - kisebb nagyobb sikerrel, illetve sikertelenséggel. A társaság egy másik része tulajdonképpen nem is tudja még, hogy mit akar, - ami még nem feltétlenül baj -; de sokan csupán úgy dön-

tik el magukban a jelentkezést, hogy átnézik gimnáziumi bizonyítványukat, osztanak-szoroznak, és megállapítják, hogy "X-Y" szakra fognak jelentkezni, mert ebből visznek legtöbb pontot ... /Arra még ki fogunk térni, hogy a hozott pontok nem egy esetben mennyit érnek.../ Azt is kevesen mondják ki, amit egy fölvételiző leányzó közölt: "az öt év alatt majdcsak férjhez megyek valahogy..."

A jelentkezők száma alapján azonban az kétségtelen, hogy "sikk" lett Bölcsész Karra járni, még ha az indokok igen változatosak is. Még az esetben is, ha a pályázó előre tudja azt, hogy a végzős hallgatók jelentős része hosszú ideig csak "béka-perspektívából" nézheti mindazt, amit "erkölcsi és anyagi megbecsülés" címszó alatt foglalnak össze.

Azok a pályázók, akik ilyen előzmények után sikeres fölvételi vizsgát tesznek, nyilván általában könnyebb helyzetbe kerülnek, mint azok, akik szereplése nem üti meg a kívánt szintet, hiszen továbbra sem tudja jelentős részük, hogy mihez is kezdjen a későbbiekben. Eddig azonban csak negatív példák kerültek elő, és nagyon torz lenne a kép, ha csupán ezeket vennénk figyelembe. Annál is inkább, mivel - a felvételi vizsgák tapasztalatai alapján - kiemelkedő tehetségek is érkeznek ide, akik messze meghaladják intelligenciájuk, képzettségük, tájékozottságuk alapján még azt az átlagszintet is, mely a bekerüléshez szükséges. És itt nem, vagy nem csak arra a néhány huszpontos pályázóra gondolunk, akik a pontszámban kifejezhető maximumot nyújtották, hanem azokra, akik a maximális pontszámot megközelítve az egyik tárgyból jó, a másiktól pedig egészen kiemelkedő eredményt produkáltak. Szerencsére ilyenek szép számban akadnak. Ugyanakkor azzal a szemlélettel vigyáznunk kell, hogy az egyik szak kiemelkedő ismerete elegendő a fölvételhez: volt olyan, aki az idén OKTV. harmadik helyezett volt, de a másik megpályázott szakjához botrányosan keveset tudott, és így a nem javasoltak közé került... Mindezekon kívül nem "csak" tehetségek vannak, hanem - ha szabad ezzel a szóval élni - őstehetségek is. Aligha lehet megtagadni tiszteletünket az

olyan pályázótól, aki minden lépését küzdve tette meg az egyetem felé: az általános iskola elvégzése óta dolgozott, szakmát tanult - méghozzá a "filoszmunkától" meglehetősen távol álló szakmát, /olajbányász/ -, utána esti tagozaton elvégezte a gimnáziumot, majd letöltötte a teljes katonaidejét, és végül azzal a tudásanyagával, amit az említett körülmények között szerzett nekirugaszkodott az egyetemi fölvételnek, méghozzá nem is akármilyen szakon /magyar-latin!/. És mivel a fölvételi vizsgán nem csak a "szerzett" pontszám számít - ami egészen magas lenne - az útja továbbra is meglehetősen "göröngyös". /Nem érthetünk egyet a "kiskapu-elmélettel", de ha létezik, akkor az ilyenek számára kellene fönntartani.../! Ha valaki megérdemli, hogy az állam egyetemistaként igen jelentős összeget áldozzon rá, akkor ő azok közé tartozik. Még akkor is, ha az egészen kiemelkedő szóbeli vizsgával már nem lehet behozni az írásbeli vizsga - az előzmények alapján teljesen érthető - kisiklásait.

Korántsem szembeállításként, hanem inkább ezzel párhuzamosan emliteném azt a tényt, hogy a nyelvszakra jelentkezett pályázók között nagyon kevés olyan ember volt, aki még nem tudta az említett nyelvszaknak megfelelően nyelvterületen elmélyíteni tudását. Különösen érvényes ez azokra, akik megfeleltek a felvételi vizsgákon. Félreértés ne essék: én ezt nagyon örvendetes ténynek tartom. Azt viszont el kell ismernünk, hogy az előbbieken említett pályázóval legalábbis nem azonos "sulycsoportban" küzdenek. /Természetesen itt el kell vonatkoztatni a latin szak tényétől.../.

Ráadásul elgondolkodtatónak kell tartanunk azt, hogy a különböző forrásokból fakadó információszerzésnek még a tiz évvel ezelőtti időszakhoz képest is alaposan megnövekedett lehetőségeivel koránt sincs arányban az a tudásanyag, amellyel a fölvételre pályázók egy része - és sajnos a nagyobbik része - rendelkezik. Játsszunk el a továbbiakban a rendelkezésünkre álló adatokkal. Előljáróban meg kell emlitenünk, hogy az alábbiakban felhasznált

adatok csak a Szegeden felvételizett gárdára vonatkoznak, és nem tartoznak bele azok a pályázók, akiket más intézményből irányítottak ide. A JATE BTK felvételi keretszáma az 1975/75-ös tanévre 115 fő volt, melyből levonandó a 44 előfelvett hallgató. A maradék 71 helyre 479-en jelentkeztek: megközelítőleg tehát minden "hat és feledik" pályázót vettek föl. Legtöbben magyar-történelem szakra jelentkeztek - több mint félszázán -, de megközelíti ezt a mennyiséget a német-orosz szak is. Ezeknél a tuljelentkezés több mint hétszeres. Döbbenetes viszont az, hogy a JATE hiába fölveteliztette a latin-olasz, latin-angol, francia-olasz, német-olasz, magyar-olasz, francia-angol és német-francia szakra pályázókat, hiszen ezek fölvetelére keretet nem kapott, ilyenformán tehát a fölvetelizők csak egy jelentősebb "agytornán" vettek részt fölveteli vizsga címén. Így a fölveteli csucsbizottság nem egy esetben - más szakon is - viszonylag magas pontszámmal rendelkező pályázók elutasítására kényszerült.

Egyik felvételi tárgyból 142 db elégtelen dolgozat született, amelyből 23-an másik tárgyukat is elégtelenre írták meg, tehát ez utóbbiak már nem is szóbelizhettek. Az előbbi szám igen nagynak tűnik: a meg nem jelentek leszámításával a pályázók 31 %-a! Ezenél - nagy többségükben vagy a pályaválasztással, vagy az önértékeléssel lehet valami hiba... Érdekes megemlíteni, hogy a "két nullás" dolgozatokat írók jelentős része is 10 ponttal indult... Önkéntelenül vetődik fel a kérdés, hogy vajon mire osztogatják a jelesek egy gimnáziumokban? Ha csak a tananyagcsökkentés által előírt törzsanyagra, az nagyon kevésnek tűnik... A tragikus az egészben az, hogy ezeknek a gyerekeknek jelentkezése lélektanilag indokolt, hiszen számszerűen is alátámasztottnak tűnik... De például ki támaszthatta alá - akár csak lélektanilag is - annak a hölgynek a pályázati kedvét, aki 1 /azaz egy/ db. hozott ponttal és ehhez illő hanyag eleganciával vágott neki a fölvetelinek, és a végén megelégedetten távozhatott, hiszen hozott pontszámát megháromszorozta?!!??

Meglepő az elégtelen írásbelik megoszlása: legtöbben magyarból és angolból irtak elégtelent, míg oroszból a jelentkezők számához viszonyítva egészen minimális az elégtelen dolgozatok száma.

Ugyanez vonatkozik a történelemre és a franciára is, míg németből ismét túl sok az elégtelen dolgozat. Ezzel kapcsolatban talán annyit kellene megjegyeznünk, hogy mind a Studium Generálét, mind pedig az egyetemi előkészítés más csatornáit sokkal jobban ki kellene használni, mint ahogy az eddig történt. A Természettudományi Kar ilyen vonatkozású eredményeitől még - úgy tűnik - nagyon messze áll a BTK.

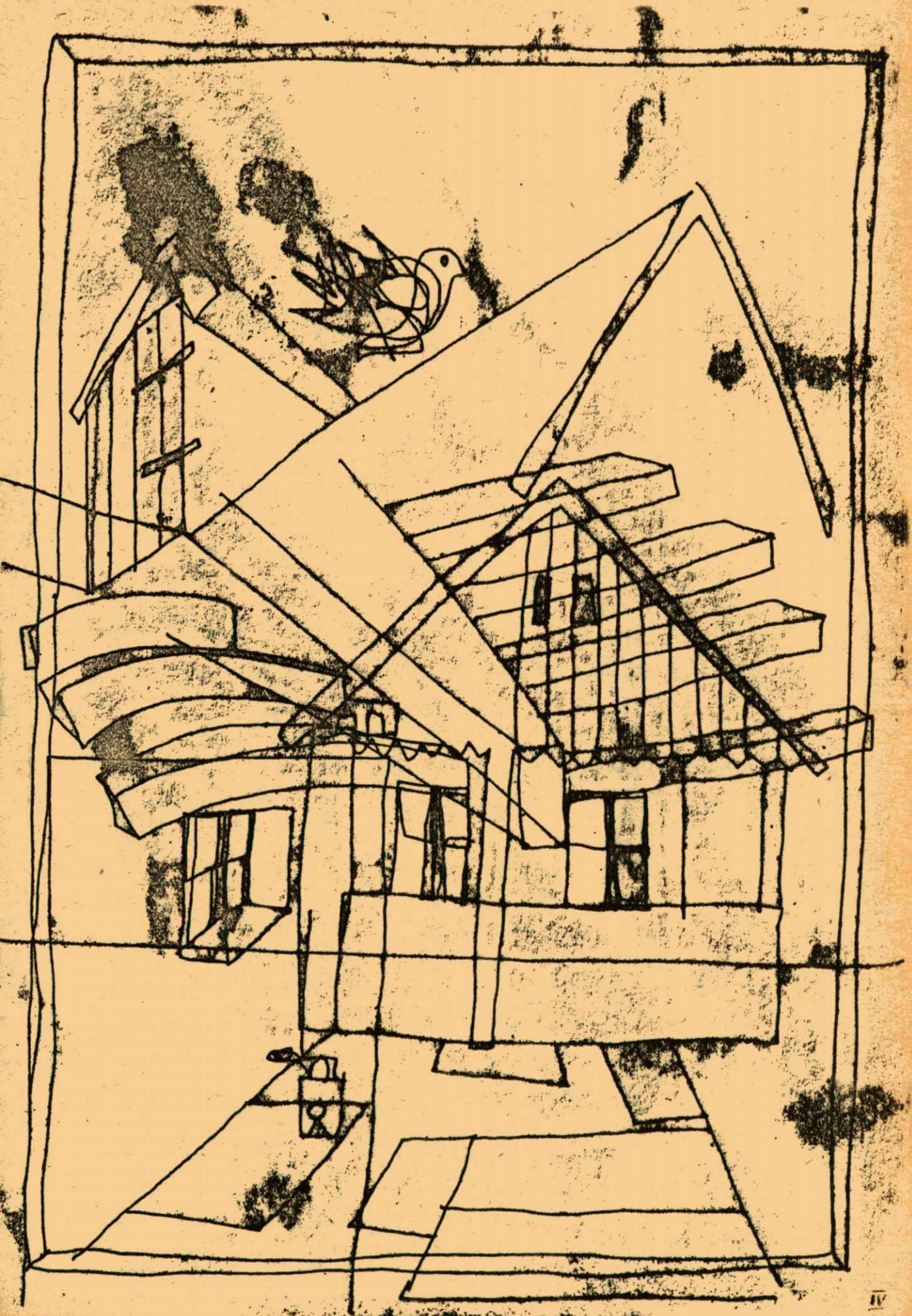
Ha az ember a pályázók eredményeit nézi, természetesen a szakmai tudásanyag mellett figyelembe kell vennie a pályázók egyéb irányu tájékozottságát is. Elvileg az nem lehetne kérdés, hogy a főlvételiző tud-e olyan dolgokat, hogy pl. ki a magyar külügyminiszter, de kérdésnek kell lennie hiszen még bekerültek közül sem mindenki tudta. Néha botrányos tájékoztatatlanság figyelhető meg politikai és művelődéspolitikai, illetve művészeti téren. Ugy hiszem nem jelent maximalizmust, ha egy pályázótól megkérdezik /magyar-történelem szakos!/, hogy mit tud Lukács Györgyről, - pedig ki fog derülni, hogy a válasz nem egy esetben csupán döbbszent hallgatás, vagy annak kategorikus kijelentése, hogy ezt a nevet még soha nem hallotta... Az is elvárható lenne talán, hogy legalábbis a történelem szakra pályázók ne úgy álljanak a térkép előtt, mintha egy szanszkrit nyelven megfejtendő keresztretjtvénnyel kerülnének szembe. Azon fölült tehát, hogy a "törzssanyag-szemlélet" kissé rányomta a bélyegét a fölvételi anyagra, a pályázók egy része még azon a szinten is szakbarbár. Ismeretes, hogy az idén először középiskolai tanárok is helyet kaptak felvételi bizottságokban. Mindez érzésem szerint egyáltalában nem befolyásolta a vizsgabizottságok munkáját, hiszen ők maguk is nem egyszer döbbszenten hallgattak egy-egy "produktum" után. Ha most az ilyen kirivó példák további vizsgálatával foglalkoznák csak, akkor ismét torz lenne

a megrajzolt kép. Térjünk tehát rá arra, hogyan szerepeltek azok a pályázók, akiket úgy emlegetünk, hogy "fizikai dolgozók hátrányos helyzetből induló gyerekei". /Mint minden kategorizálás, természetesen ez is torzít, hiszen köztudott, hogy pl. a Studium Generálé-ra összeírt gyerekek közül aligha lehet mindenkit "hátrányos helyzetűnek" nevezni. Hogy ki kerül ebbe a kategóriába, az sok mindentől függ./

Ezeknek a gyerekeknek a szereplése azonban mindenképpen pozitív. A jelentkezett 479 pályázó közül 183 számíthatott ebbe a kategóriába. Közülük 62-en szerepeltek úgy, hogy a megfelelték közé kerültek, míg felvételt 37-en nyertek a felvételi csucsbizottság döntése alapján. Ezekhez az adatokhoz, úgy hiszem, nem szükséges kommentár. Egy megjegyzés azonban még ide kívánczik: az ti., hogy a felvételi bizottságokban dolgozó hallgatói megbízottak szerepe igen jelentős, és megalapozott részletes javaslataiknak valóban konkrét értéke van. Mindez akkor derült ki, amikor a csucsbizottságon a BTK állami és pártvezetése - ahol tehette - maximálisan figyelembe vette a KISZ javaslatait.

Periférikusan bár, de ide tartozhat a levelező oktatásra pályázók problémája is. Tekintettel arra, hogy oktatáspolitikánk irányelvei között nem kis sullyal szerepel a felnőttoktatás kérdése, úgy érezzük ezen a téren még jelentős feladatai vannak karunknak, hiszen most talán ez volt az egyik legproblémásabb terület.

Befejezésül még annyit, hogy ez az írás csupán néhány probléma felvetésre szorítkozott, és nyilván megoldást semmilyen itt fölvetett kérdésre nem adhat. Sőt az egyetem "mozgási területe" a jelzett hiányosságok forrásait sem fedheti. Néhány dologban - pl. Studium Generálé - viszont van bőven tennivalója. Mindent összevetve csak azt vizsgálhatta, hogy milyen alapokkal indul a magyar értelmiségi gárda egy töredéke, és arra utalhatott: Mit jelent ma "egyetemi polgárnak" lenni?

A MEGTERHELESRŐL

Tavaly jelentős viták folytak karunkon az egyenlőtlen megterhelésről. Többször a TTK-sokat hozták fel velünk szemben ellenpéldaként. Sajnos nem kell olyan messze menni. Két elsős szobatársam volt: magyar-olasz, illetve magyar-orosz szakos. Az egyikük többet volt látható a Hágiban, mint a karon, míg a másikuk ki sem tudott mozdulni a könyvek közül. Gondolom, nem kell leírnom melyikük volt az olasz illetve az orosz szakos... Ennek nemcsak az egyetem elvégzése után mutatkozhat meg káros következménye, hanem már most is visszatetszést kelt a hallgatók közt, hogy azonos tanulmányi eredményért ugyanannyi ösztöndíjat kap az, aki például fele annyi vizsgát tesz le, mint egy "erősebb" szakon végző társa. A reális összehasonlítás kedvéért nem nagyon kirívó szakpárosítást választottam: az olasz-franciát és a latin-történelmet. Tudom, hogy ezek a számok nem mindig tükrözhetik hiven a meglevő "erőviszonyokat", de arra gondolni sem lehet, hogy az egyes szemináriumok között lévő minőségi különbségeket felmérjük.

A számok azt jelentik, hogy az adott szakon a jelzett félévekben hány óra volt hetente; mennyi gyakorlati jegyet kellett megszerezniük; illetve hogy hány vizsgát kellett letenniük. A + jel mögötti szám az egész félévben még meglevő plusz óraszámot jelenti, és általában a honvédelmi gyakorlatokat kell érteni rajtuk. Az "egyéb" rubrika a szaktárgyak mellett elvégzendő /tud.szoc., esztétika stb./ tárgyakat jelenti.

A jobb összehasonlítás kedvéért: középen egymás mellett található a két szakpárosítás számadatainak összegzése. Csak az első négy év adatait ismertettem. A kimutatást az indexekben levő adatok alapján állítottam össze.

1970-71. I. félév

	Fr.	Ol.	egyéb	össz.	össz.	lat.	tört.	egyéb
Szem.	6	6	6	18	19	9	4	6
Gyak.	3	3	2	8	8	4	2	2
Előa.	4	4	2+10	10+10	8+10	1	5	2+10
Koll.	-	-	1	1	4	1	2	1

II. félév

Szem.	6	6	6	18	20	10	4	6
Gyak.	3	3	2	8	5	1	2	2
Előa.	4	4	2+10	10+10	7+10	-	5	2+10
Koll.	2	2	1	5	1	-	1	-
Szig.	-	-	-	-	2	1	1	-

1971-72. I. félév

Szem.	6	6	7	19	15	8	2	5
Gyak.	3	3	2	8	5	4	1	-
Előa.	4	4	1+12	9+12	9+12	2	6	1+12
Koll.	-	-	1	1	6	1	2	3

II. félév

Szem.	6	6	6	18	16	10	2	4
Gyak.	3	3	2	8	3	1	1	1
Előa.	4	4	2+10	10+10	8+10	-	6	2+10
Koll.	-	-	1	1	-	-	-	-
Szig.	1	1	-	2	3	1	2	-

1972-73. I. félév

	Fr.	ol.	egyéb	össz.	össz.	lat.	tört.	egyéb
Szem.	6	6	6+10	18+10	25+10	13	4	8+10
Gyak.	2	2	1	5	11	6	2	3
Előa.	2	3	4+10	9+10	7+10	-	5	2+10
Koll.	-	-	1	1	5	1	3	1

II. félév

Szem.	6	6	2+10	14+10	22+10	14	4	4+10
Gyak.	2	2	-	4	10	6	6	2
Előa.	4	3	6+10	13+10	11+10	-	5	6+10
Koll.	1	2	3	6	4	1	1	2
Szig.	-	-	-	-	1	-	-	1

1973-74. I. félév

Szem.	7	7	-	14	13	6	5	2
Gyak.	3	3	-	6	10	6	3	1
Előa.	4	4	2+10	10+10	11+10	4	5	2+10
Koll.	-	-	1	1	6	2	3	1

II. félév

Szem.	9	7	-	16	19	10	7	2
Gyak.	3	3	-	6	8	3	4	1
Előa.	4	4	2+10	10+10	10+10	3	5	2+10
Koll.	-	-	1	1	2	1	-	1
Szig.	1	1	-	2	3	1	2	-

A nyolc félév számadatait összegezve a szaktárgyakból:

	szem.	gyak.jegy	előadás	kollokviium	szigorl.
ol.	50	22	30	4	2
<u>össz.</u>	<u>102</u>	<u>44</u>	<u>60</u>	<u>7</u>	<u>4</u>
fr.	52	22	30	3	2
lat.	80	31	10	7	3
<u>össz.</u>	<u>112</u>	<u>48</u>	<u>52</u>	<u>19</u>	<u>8</u>
tört.	32	17	42	12	5

Az "egyéb" tantárgyak adatait hozzáadva a végső eredmény a következő:

	szem.	gyak.	előa.	koll.	szig.
ol.-fr.	135+20	53	81+82	17	5
lat.-tört.	149+20	60	71+82	28	9

Az adatok értékelését nem tekinthetem feladatomnak, azonban két kirívó különbségre mégis felhívom a figyelmet.

A francia-olasz szakosoknak több kollokviumuk van az egyéb, mint a szaktárgyaikból.

A 6. félévben csak latinból annyi szemináriumi óra van, mint a másik oldalon összesen...

Még egy megjegyzés a félreértések elkerülése végett: ezzel a kimutatással azt szeretném elérni, hogy egy esetleges vita után igazságosabb megterhelés alakuljon ki, és nem azt, hogy egy francia szakosnak is 14 óra szemináriumra kelljen járnia szaktárgyából hetente...

Kecskés János

Mindenttűrő föld

/Dresda/

délcsend
épületcsontok feszül
kisértetneszek
egyedül
csend
tücsök perceg
hangtalan lépések
gazdamezőudvar
magányfalak
beomlott csigalépcső
fekete ür
holtak vére
hangtalan lépések
titokágyékok villanása
kimeredő vasdrót a comb közepén
cafattá robbant öl
félhomály csend
dohszag iszonyat csend
holtak átizzadt vére
lelkünkre tapad
egyedül
délhalál
félelem félhomály
csend
néma falak

holtak vérével itatott
mindenttűrő föld

a tiz legszebb magyar szó

fény szellőcsillag illat
gyöngyszelid lombkönny
csendtünder

csend szellőillat csillag
könnyzelid lombgyöngy
fénytünder

gyöngy szellőcsillag könny
lombszelid illatcsend
fénytünder

könny szellőillat gyöngy
fényzelid csillagcsend
lombtünder

karácsony

behavazott fenyők
szikráznak
sokezer sebüket
rágja a fagy
s várják
a gyilkost
a megváltót

etüdök mollban

állandó borongás barnái
csorognak arcom bánatába
erőtlen fényei kaparnak a világba
egy összetört test nevet a lelken

hollósötét tekintet
issza a fájdalom
könnyeit
egy megtört
fehér arc
bánatát idézi
egy szerelem csodáját
az alkonyatban
ezüstvizek sóhaját

árvalányhajszárny
hajad vörösrózsátánc
selyemáhitat
véred pillerebbenés

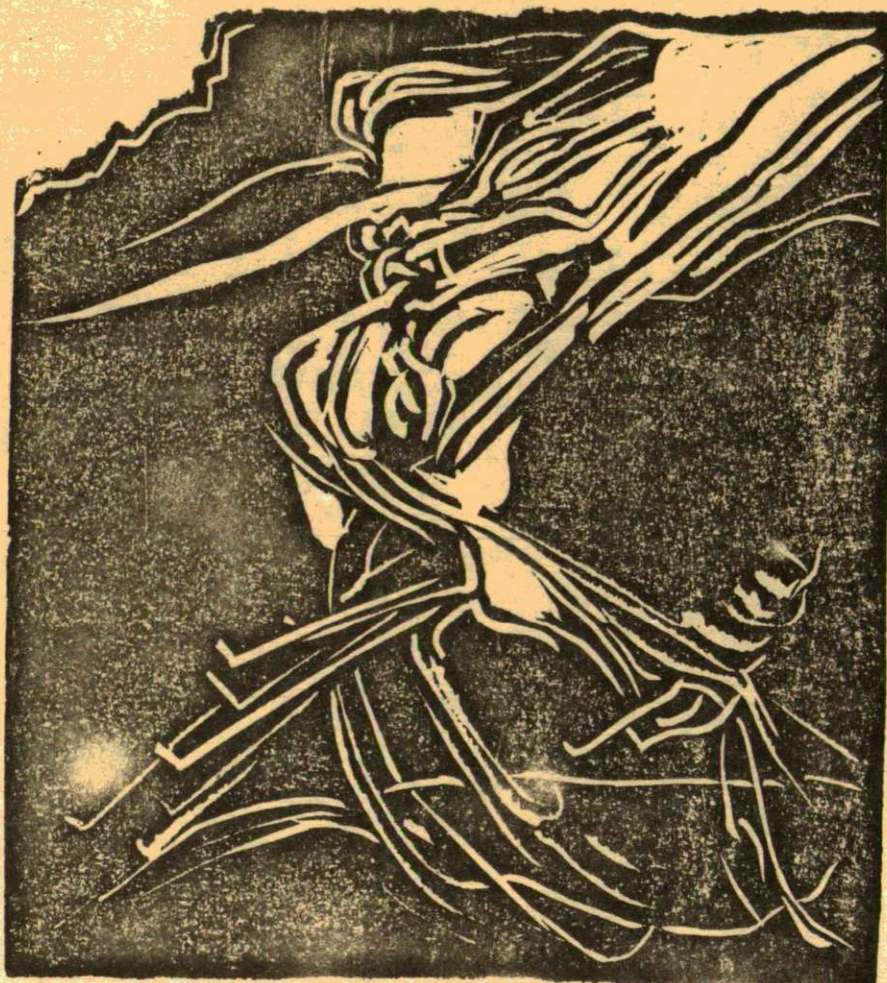
mindened
ó az öled az öled is
disztelen
mindenem
nem voltál soha

hova rohant nap

rezedasóhaj érint
hársvarázs
tövisiv lobog
keselyüzuhanás

vér gomolyog
az emlékek üszkeiből

Dávid Csaba

S. L. 74

AZ ÖNMEGVALÓSÍTÁS LEHETŐSÉGEI.

Füst Milán drámáiról

Nehéz helyzetben vagyunk; az ismertetés minduntalan az elemzés elé kell, hogy tolakodjék, s maga az elemzés sem lehet részletekbe menő.

Olyan művekről, alkotóról van ugyanis szó, akiről az irodalmi köztudat két rövid korszakban vett csak tudomást; a Nyugat indulásakor és a felszabadulást követő években, kölcsönös hatásban azzal, hogy Füst Milán egész élete során tudatosan vállalt magányba szorult. Ezen az a tény sem változtatott, hogy néha a legnagyobb nyilvánosság elé lépett: 1947-ben 100 előadást tartott, 1965-ben egyike volt az irodalmi Nobel-díj jelöltjeinek.

A köztudat mint különös költőt ismeri; filozófiai-lélektani írásai, regényei és drámái kevésbé érintették meg olvasóit. Mi most drámáiról szólunk.

Füst Milán darabjaiban felfedezhető az, amit "egységes drámai világgépnek" nevezünk; ez könnyit helyzetünkön.

Először is, mi az, amit "egységes drámai világgép" alatt értünk.

A kifejezést körülbelül csak a XVII. századtól kezdve használhatjuk, előtte nincs értelme. Előtte csak egységes világgépről beszélhetünk, melyet a dráma, mint még ma is a legnagyobb mértékben a közösségre épülő alkotás, természet-szerűen tükröz. A vallásos világgép egységének megbomlása-kor ellehetetlenült az igazi tragédia, egyrészt - s számunkra most ez fontos -, mivel ehhez elengedhetetlen az egységes világnézeti alap, világgép, mely bizonyos értékeket egyértelműen elfogad jónak, vagy rossznak.

Igy előtérbe került a drámai megvalósítás két másik modellje, az ugynevezett kétszintes és a középponti dráma-

modell. Ezek részletes ismertetésére sem mód, sem szükség nincs, a kétszintes dráma modelljének erősen vázlatos leírása azonban elengedhetetlen.

E két szint alapvetően mindig az evilági és a tulvilági. Így azonban természetesen csak az egységes vallásos világkép fennállásáig beszélhetünk róluk, azután ezek helyébe a meghatározott /tulvilági/ és a meghatározott, alárendelt /evilági/ fogalmak léptek.

Természetesen tulvilág, hit vagy istenek ezután is megjelenhettek, mint meghatározó szint, csak hogy ekkor már egy kisebb közösség időhöz és térhez /társadalomhoz/ köthető pillanatnyi helyzetének megfelelő meggyőződését tükrözve.

Az élet "bonyolódásával" mind kevesebb nagyobb közösség által elfogadott meghatározó szint létezett, mignem eljutottunk oda, hogy az ilyen drámák már nem nagyobb, vagy kisebb közösségek életelveit tükrözik, hanem csak magáét az íróét; természetesen adott körülményei és egyénisége által determinálva.

"Evilági" életünket, cselekedeteinket, megnyilvánulásainkat magától értetődően irányítja valami; az ösztönök valamelyike, a tudatalatti, a szerepjátszás, az anyagiak, egy személyiség f i g u r á j a stb.; ez egyre rejtettebb, elmosódottabb lesz. Így közelít a kétszintes dráma az egyéni látomáshoz, s egyben őséhez, a misztériumjátékhoz, illetve így éri el azt.

Így a drámaíró által kijelölt meghatározó szint elvezet minket életszemléletéhez, világképéhez, különösen ha annak lényegi azonossága több drámában megjelenik, létrehozva így az egységes drámai életképet.

Ezt próbáljuk most kinyomozni Füst Milán három nagy drámájában, a "Boldogtalanok"-ban, a "IV. Henrik"-ben és a "Catulus"-ban.

A tárgy mindig az ember ember fölötti hatalma.

A hatalom azonban nem erőszaktétel másokon, a nagy egyéniség drámája ez, aki megpróbálja önmagát megvalósítani, s ennek során mindenkor szembekerül környezetével. Lehetőségünket körülményeink, embereink rejtik.

A kérdés kettős: feltételeinket maximálisan kihasznál-tuk-e; e feltételek elegendők-e számunkra.

A drámák hősei olyan egyéniségek, akik ilyen vagy olyan módon, körülményeik determinálta eszközökkel lázasan, egyfajta heroizmussal önmaguk kiteljesítése felé törnek. Nem mindennapi boldogságuk a cél. Ebben különböznek az őket körülvevő emberektől - kapcsolatuk velük csak az uralkodás lehet; önmegvalósításuk útja és eszköze ez. Környezetük épp ezért nem tud mit kezdeni velük, állan-dóan irritáló tényezőt jelentenek; a drámabeli szituá-cióban ők hordozzák a meghatározó szintet.

A művek bonyolultsága ott kezdődik, hogy két sikon ér-telmezhetők.

A szituációk a maguk konkrétságában is megállnak: nem-jelképesek /innen származik elkönyvelt naturalizmusuk/. Ugyanakkor a főszereplő által teremtetett szituáció mint az ő létük szembesül magának a létnek a szituációjával. Mig a többi szereplő a főhős által teremtetett-rendezett helyzetben él, létezésének határa e helyzet kerete, ad-dig a dráma nagy egyéniségének számára magának a szituá-ciónak a megteremtése és fönntartása /azaz mindig egyfaj-ta uralkodás/ a lét. Ezzel a tudatos és cselekvő létezés egy lehetőségét megvalósítva szembesül a létezés leheto-ségeivel.

Mert a létezés értelmes lehetősége csak cselekvő, saját magunk által alakított /igy "uralkodó"/ élet lehet; ezt mondja - ha latensen is, a saját életét hozzáveendően is - Füst Milán.

Csakhogy lehetséges-e, akár így is, értelmet adni az életnek? Ezt nézzük meg most már drámáról drámára.

A "Boldogtalanok" Huberje mocsárban él; önhibáján kívül süllyedt ide. Papnövendék volt, eminens és hívő. Most itt uralkodik az anyagi és szellemi szegénységben, ahol a legnagyobb vágy a kapcsolatteremtés, a "valaki", aki se-gítséget jelent az egyedüllevőknek.

Érzelmi fogyatékosok ezek az emberek; apjuk, anyjuk, test-vérük meghalt, elhagyta őket, nem törődik velük. Mindegyi-kük számára csak egy remény létezik, egy valaki más - Huber.

Görcsösen kapaszkodnak belé, s ebből nő ki érzelmi degeneráltságuk, amely irányítja őket. Érzelmi degeneráltságukból - melynek másképpen megfogalmazott oka; végsőkéig redukált lehetőségük - következik az a látszólag abnormális erkölcsi norma, mely érvényes közöttük.

A másik ember oly nagymérvű szüksége nem azt eredményezi, hogy létrejön egy szigorú erkölcsi értékrend, melynek legnegatívabb pólusán a hűtlenség, könnyelműség, cserbenhagyás helyezkedne el /melyeket Huber végsősoron elkövet/, hanem az egy másvalaki mindenáron való megszerzése és megtartása követelményeképpen morális labilitás jön létre. Az erkölcsi gazság e helyzetben teljes mértékben erkölcsi részgazságokká esik szét. Így egy erős egyéniség saját normáit fogadtathatja el.

Mindez azonban nem a fönti szereplő lealjasulását jelenti; ellenkezőleg, csak ilyen szabályok esetében folytathatják azt a harcot, amely saját életük megváltását eredményezné. E megváltás partikuláris célok elérése lenne, értéke mégis feltétlen pozitív; csak ez a reményük az emberi életre. Mindannyian bele akarják kényszeríteni Hubert a hétköznapi lét egy kapcsolatába; barátként, házastársként, szerető gyermekként akarják kisajátítani, egyáltalán; kapcsolatot akarnak vele teremteni mint életük legmagasabbrendű tényezőjével, mely így életük legpozitívabb megvalósulását hordozhatja. Saját szintjükön ez a szándék az, amely megőrzi emberségüket, ennél azonban nem juthatnak tovább.

Nem értik e magasabb-rendű tényezőt /Hubert/; így magukévá tenni sem tudják. Kénytelenek elfogadni ezért az ő értékrendjét.

Számukra tehát Huber jelenti a meghatározó szintet.

A tragikus az, hogy mindez Huber szemében mint nyomor jelenik meg.

Tullép az érzelmi kötődéseken mint gyermek, mint élettárs, mint barát és mint szülő, azaz mindazon, amely alapvető meghatározója egy ember érzelmi életének. Kegyetlenül pontosan tud mindent, tudja, hogy feladná magát, ha valamelyik kapcsolatban teljes valójában venne részt, végleg elvesztené önmegvalósításának lehetőségét.

Csakhogy: ő már elvesztette magát.

Heroikus küzdelmével, mely védekezés környezetének őt megkaparintani igyekvő erői ellen, már csak egy vázat tart fönn, melyet állandóan kinoz az emberi viszonyok, értékek tudása. Ahogy a többiek számára ő /mint lehetőség és mint az erkölcsi normát felállító valaki/, az ő számára a többiek hordozzák a meghatározó szintet.

S mintahogy azok sem tudják a szituációt megváltoztatni /Hubert meg- vagy betörni, vagy akár megölni/, úgy Huber sem tud tőlük szabadulni.

Személyiségénél alacsonyabb szinten él, s bár itt uralkodik, végsősoron minden, amit tesz, önmegvalósítása szempontjából passzivitásnak minősül.

Nem engedi őt az erkölcsi, érzelmi nyomor, mely a mindennapi élet, a maga anyagi gondjaival, érzelmi ketreceivel, esetlegességével, katasztrófaival, groteskségével olyan hálót alkotva, mely lehetetlenné teszi az önmegvalósítást, melynek fonalait sem könnyűvel, sem kegyetlenséggel, sem az adott élvezetek maximális kihasználásával /amilyen módokon Huber próbálja/ nem lehet elvágni.

Igy meghatározóvá éppen ez válik.

A "IV. Henrik" azonos értékű szituációk sorozata, melyet a főszereplő "rendez". Uralkodása könnyebben realizálódhat, mint Huberé - király.

Száma hatalmának fokozása, állandó növelése jelenti a létezését. Hasonlít Kosztolányi "Caligula" című novellájának címszereplőjére, aki az isten-létre tör; itt a földön már minden tőle függ. Isten-létének próbája a halál; Caligula szinte megtervezi saját meggyilkolását. Enyhébb formában IV. Henrik is így tesz: kezében van fia tábora, ő mégis személyesen megy át az ellenfélhez, nem hive azt, hogy baja történhet. Emberi hatalmának végső próbatétele ez, mely épp azon fordul meg, hogy fiában ő él tovább, így mintegy saját egyéniségének csapdájába esik. IV. Henrik újabb és újabb szituációkat teremt, azáltal, hogy nem az elvárások szerint cselekszik, majd ezen helyzetekből újra és újra kibújik, ismét csak átlépve bizonyos normákat.

Hogy képes erre?

Két értelemben is több ő, mint környezete emberei. Egyrészt mint király; a hatalom legfőbb birtokosaként, másrészt mint ember; végtelenül gazdag egyéniségénél fogva. S a kettő együtt szerepjátzásra ad neki alkalmat. Állandóan alakváltozáson megy keresztül; kiszámíthatatlan. Ezen alakváltozás lényege: mint ember /felelősséggel bíró intellektus/ viselkedik olyan szituációkban, melyekben mindenki azt várja, hogy a király nyilatkozzék meg, s a királylét eszközeit /önként ilyen vagy olyan formában/ alkalmazza olyankor, amikor mint emberre számítanak rá.

E kettő azonban nem válik szét benne; a legemberibb király ő, és a legkirályibb ember.

Lényege neki is /mint a "Boldogtalanok" hőségének/ a költöttségeken való túllépés.

A király-lét funkciót egyéniséggel /a hozzátartozó szeszéllyel is/ tölti be, emberi kapcsolataiban az önkényurat játssza.

S bár hasonlít rá, nem a szerep, a maszk uralkodik fölötte, mint Pirandelló királyánál.

Fel kell tennünk a kérdést miért viselkedik tehát így Henrik?

Mert ő birtokában van valaminek, ami a többiek fölé helyezi.

A teljes emberi kibontakozás maximális lehetőségének. S épp e lehetőség felmérhetetlensége készletű lázas, extatikusan intenzív cselekvésre; arra, hogy felmérje ezt.

A király-lét hihetetlen, felfoghatatlan gyakorlati nagysága, mely az önmegvalósítás, az emberi kiteljesedés oly páratlan lehetőségeként értékelődik Henrik számára, melyet szellemével nem tud befogni, melyet épp ezért fel kell dolgoznia. A felfoghatatlan hatalom e megértéséhez, s az erőhöz, mellyel mégis realizálni próbálja azt, kell az az intellektuális gazdaság, mellyel Henrik rendelkezik.

A dolgokon való korlátlan uralom, az emberi személyiség hatalmának végsőkéig fokozása az, melyet Henrik megvalósítani próbál.

/A király-lét metaforikusan is értelmeződik a darabban, méghozzá kétféleképpen: mint intellektuális gazdagság, s mint az önmegvalósítás lehetőségével rendelkező ember gazdagsága./

Mindezek a személyiség s z a b a d s á g a bekövetkezésének feltételei.

IV. Henrik tehát felmérhetetlen terek tudatában, mint exponált egyéniség, exponált helyen próbálja mindezt megvalósítani.

E tereket nem tudja betölteni.

Nem lehet.

Személyiségének kiteljesítése folyamán elmarad mellőle mindenki, nem akad társa. Ahogy a dolgokat, a viszonylatokat, a helyzeteket meghaladja, már nem tud kapcsolatot teremteni semmivel, nincs már hozzámérhető - csak a bu-
kás.

Uj helyzetek nélkül a semmivel, társak nélkül önmaga gyűlöletével találkozik.

/Somlyó György már felfedezte az egzisztencializmus csirait Füst Milán művészetében./

A korlátok "végső" megdöntése után sem válik igazán szabaddá az ember.

A "Catullus" némileg eltér az előző két dráma modelljétől. Ez abban gyökerezik, hogy a szituációt uraló személy más, mint akinek szituációjaként a darab az emberi létezés egyik értelmes lehetőségeként jelentkezik.

Az előbbi Clodia, egy csodaszép és erős egyéniségű nő, akit Catullus a végsőkéig szeret, s aki egy tisztességes, értelmes és jómódu római polgár felesége - ugyanakkor nem egy szeretője volt, akikről mindenki tudott.

Az utóbbi pedig Catullus, aki maga a művész a drámában. Hogy sorsában a művészlét testesítődik meg, azt a következő mozzanat teszi egyértelművé. Catullus hajlamos az aszkétizmusra; aszkétikusan szereti Clodiát is. Kitartó, szivós, nem közeledik, inkább önmagát gyötri, érzelme nagyon is ambivalens - szerelme mégis örök, letörhetetlen. Célját csak a legtisztább eszközökkel hajlandó elérni.

Ezen jellemzőkkel pedig Füst Milán alkotói módszerét is leirtuk.

Clodia is többet jelent önmagánál; mindenki számára mást. Mindenki birni akarja őt, s ez mindenki számára a boldogság, élete teljesebbé válásának egy lehetősége lenne. Számunkra most az a fontos, amit Catullus, a művész számára jelent. Catullus mint költő a szépség, a tökéletesség, az isteni ismerője és rajongója. Ha Metellus, a férj számára is ezt a magasabbrendű, isteni eredetet sugárzó szépséget testesíti meg Clódia, akkor mennyire inkább ezt jelenti Catallusnak! Megismerése, birása, l e g y ő z é s e számára létkérdés.

Bizonyos értelemben a művészi a n y a g metafórája ő. Annál is inkább, mivel ő jelenthetné Catullus egyetlen tartalmas kapcsolatát környezetével. Ő hordozza a mindennapi élet legnagyobb lehetőségét a költő számára, benne kristályosodik ki annak legértékesebb tartalma.

Birásával az elvont szépség és a boldog hétköznapi lét egyensúlyba, harmóniába kerülne Catullus életében.

Megszűnne a szakadék a művész a l k o t ó és m i n d e n n a p i léte között.

E lehetőség azonban illúziónak bizonyul két okból is.

Bár Clódia érzi Catullus magasabbrendűségét a többiek-nél, azt, hogy általa ő is megnemesezhet, nem segít a költőnek, n e m a f f i n a n y a g.

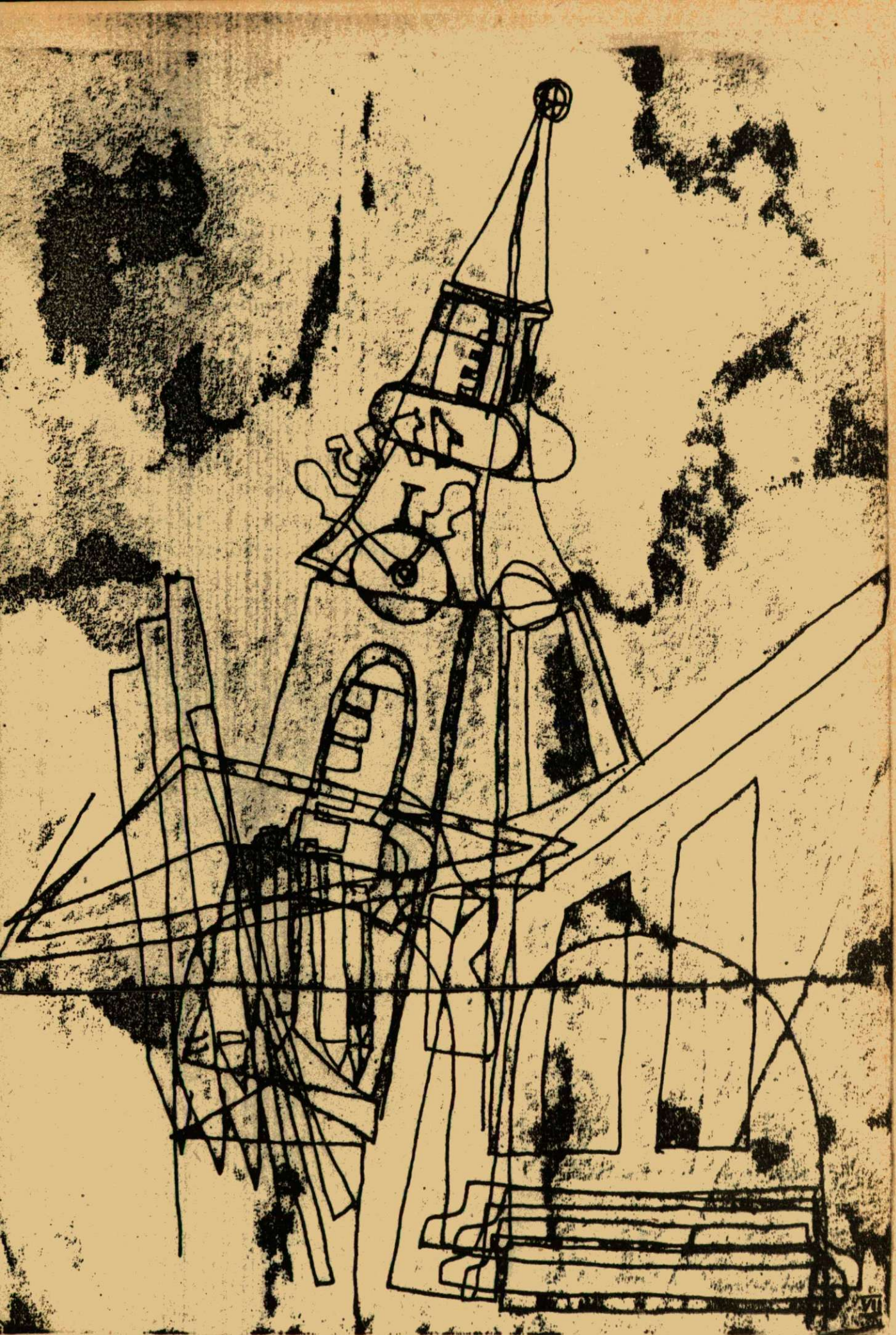
Másrészről Catullus szerelme tulságosan elvont, nélkülözi a cselekvéshez szükséges erőt. Clódia megszerzése határozott, sőt merész konkrét cselekedetsort igényel.

Egy pillanatban úgy tűnik, Catullus képes lesz erre.

Megöli Metellust és szerelmével Görögországba utazik.

Metellus azonban öngyilkos lesz, és a költő visszavonul aszkétikus elvontságába.

Catullus nem képes cselekedni, mert e szinten, e viszonylatokban alapvetően nem ismeri ki magát. Az erkölcsi igazság biztos tudata nélkül /csak tiszta eszközök!/ nem tud cselekedni, az pedig a mindennapi élet szintjén nem nyilvánul meg egyértelműen. Ezér ingadozik, ezért nem tud dönteni a főhős; látja az igazság többféleségét, s hogy ezen a szinten nem dönthet morálisan abszolút pozi-

tivan, mert az ezt követő cselekedet is e szinten értékelődik, mivel hatása itt nyilvánul meg.

S míg döntése ezen a szinten egyik számára jó, a másik számára elkerülhetetlenül rosszat hoz. Így önbecsülését sem tudná tovább fölntartani.

A mindennapi értékek és ítéletek ambivalenciájában a művész elveszti a helyes döntés lehetőségét. Művésze-
te és a köznapi valóság között nincs harmonikus kapcsolat.

/Ez Füst Milán esztétikájának is alapja./

A mindennapi lét prostituálja önmagát; ehhez az írónak nincs, nem lehet köze.

A személyiség kiteljesítése, mely a lét egyedül értelmes lehetősége így a művész számára sem lehetséges.

Az önmegvalósítás nem érhető el sem így, sem a személyiség értékeinél alacsonyabb szinten a teljes passzivitással, sem "optimális" feltételek mellett a legintenzívebb cselekvéssel.

Nagy Péter

VÁZLAT A HÓMEZŐRŐL ÉS HAT PLÉHKANÁLRÓL

"Egy mindannyiunknál szociálisabb ember
 Szinte csak sejtett alakja lebeg a szívek fölött"
 /József Attila/

Szép film Kósa Ferenc Hószakadás című filmje. Aki végigülte, már az első képsorok után megállapíthatta. Nem túl faldöngető hát a fölfedezés. De hallom a félmondatokat: szép film, tulságosan is szép. Egyesek - mind e mellett - még azt is le merték írni, hogy unalmas.

Mit tehet hát a vállalkozó, aki a film kapcsán néhány gondolatot igyekszik fölvázolni?
 Semmi esetre sem kezd a film képvilágáról beszélni. Sára Sándor komplex képei akár e film, akár a Szinbád, vagy még régebbről a Feldobott kő, de főleg a Nincs idő kapcsán külön tanulmányt érdemelnének.
 Nem kezd Csoóri Sándor emelkedett költői nyelvéről elmélkedni: a filmben beszélt nyelv önmagában is komoly irodalmi érték. /Néhol valóban szebben beszélnek a szereplők a kelletténél: lásd a Nagymama néhány mondatát./
 Nem akarja a színészeket dicsérni, mert telitalálatnak érzi a választásokat; mi több, emlékeztetnek Hauman Péter táborparancsnoki szerepét.

A kérdés azonban az: hogyan sikerül Kósának egységessé gyurni, fegyelmezni ezeket a nem mindig ilyen szerencsésen meglevő adottságokat? A film mindegyik eszköze - a zeneszerző munkájától az említett Sára-Csoóri produkción át a hangmérnök szinte észrevétlen fölvételéig - nagyszerű.

Nem érzem tulhangsúlyozottnak, bántóan kilógónak, egymással öncélúan versengőnek ezeket az elemeket. Kósáék módszere a Tízezer naptól eddig a filmig lépten-nyomon leföllelhető: a tudatosan szélsőséges ellentétpárokból a

rendet akarják megragadni. A Hószakadás polaritásrendszere is ilyen. Kiragadott példák: a háboru förtelmeitől láthatóan érintetlenül napozó mesztelen nők és a kenyeret elásó menekülő főhős a telepen lezajló bizarr mulatság táncával, zenegép-masínájával ellentétben a Nagymama egyszerűsége és tisztasága a táborparancsnok főhadnagy abszurd, de gyilkos szándéku filozófálgatásával szemben Simonyi flegma gunyossága, s végül is a németek által kivégzett lázadó százados és az ítéletet kimondó följobbvalója. A sort lehet folytatni.

A kérdés az: a meglévő, kitapintható ellentétpárok milyen szándékot rejtenek?

Ellentétek, kettősségek azonban egy-egy figurán belül is léteznek. Ez a megállapítás elsősorban a főhősre vonatkozik.

Csorba Márton embert ölt. A film elején iszonyu akadályverseny győzteseként - de gyilkosság árán! - nyeri félelmetes fuvószenével és csapatzászlóval tálalva a frontról való ideiglenes menekülés lehetőségét. Hazamegy, Nagyanyjával együtt indul Kálváriájának, a társadalmon tuli menedék felé. Hol van ez a menedék, létezik-e egyáltalán? Ez a kérdés már tulmutat a konkrét magyar történelmi szituáción, a magyarság ügyein, az általános emberi, az egyetemesség felé irányul. Ez a film egyik lényeges kérdése. Maga a válasz: tagadó.

Csorba Márton belső fejlődéséről. A katonaszökevény, a gyilkos Csorba találkozik a partizánlánnyal. Katonásan viselkedik: tudja dolgát, tudja, amit beléverték. Lefegyverzi az ejtőernyőst. Hogy mégsem esik újabb gyilkosságba, Nagyanyjának, megingásának köszönhető. Nem érdekli már a történelem, hagyja elzogni maga mellett, a hegyre indul, távol a tábori csendőrségtől, a statáriumtól, a háborutól, - mindentől.

Eszmélése kettős irányu. Egyfelől a partizánlánnyal való találkozás után újból belekerül abba az embertelen mechanizmusba, amelyből menekült. /Lásd a tábor torturáit./ Másfelől megérinti Nagyanyjának bartóki méretekkal mérhető tisztasága. Végül feljut ugyan a menedéket jelentő hegyre, de elfogják, és be kell látnia, nincs kiut, csak a harc vállalása. Lerohan a hegyről, megkeresi az elrej-

tett géppisztolyt, és sorozatot enged a telepre. Nincs itt ugyan már senki, de ő csak lövi a deszkafalakat. Lövés a semmibe. Tragédiát zár ezzel a sorozattal: elkészett, lemaradt az értelmes harc lehetőségétől. Magára maradt.

Itt már nem Csorba Mártont látjuk, hanem az emberi mulasztások filmnyelvi kifejezését. Bonyolult történelmi igazság tiszta és emberi megfogalmazását. Kósáék vállalkozása sikerült: ezt a jelentést érthetően és pontosan bontották ki. Csorbához hasonlóan ellentétre épül a táborparancsnok szerepe is. Miközben ő, pusztul ő is. Szerepébe pusztul bele. Szereti a népet a felsőbbbség a fölény szeszélyével, mert a népben a magyart is érzi - de... De a nép ellensége, mert ő. Filozófiája, szerepe így logikai bukfenc.

Nem egy táborparancsnokról van már szó, hanem az uri Magyarország ebbe a szerepbe való behatárolásáról. Aho- gyan ezt Hauman életre kelti, az valóban félelmetesen pontos.

"Én már annyira a földön vagyok, hogy nem is érdemes rámtaposni" - mondja alázatosan a Nagymama /a szlovák Maria Markovicova játssza/. Az ő szerepe igazodik leg- jobban a film nyelvéhez. Vele kapcsolatban kell kitér- nünk - jelzések erejéig - a film jelképrendszerére.

Népköltészeti alak az öregasszony. A hegyre is csak ve- le lehet feljutni, otthon van a természetben, a film vé- gén azonosul is vele. Alakja a történelmi szükségesség kifejezése. A természet szerepének hangsúlyozása az ő szerepére épül. Kiragadott példa: megfigyelhető, érde- kes változáson megy keresztül a patak, amely a film záró- képig lassan - és ami szinte tökéletes észrevétlenül sorsjelképpé nő. A patak a hegyi ember számára a legfon- tosabb természeti erő, amellyel nap-nap után érintkezik. Mellételepül, köré építi házait, él belőle: a biztonsá- got adja. A film dialógusaiból kiderül: a patak mentén igyekszik a hegyre Csorba Márton anyja is, mert ez a leg- biztonságosabb út. A Nagymama sorsával változik a patak is: a regényes szépségű víz és környéke egyre zordabbá, hidegebbé válik a történet alakulásával. Amikor a záró-

képben befedi, összenyomja az öregasszonyt a hómező, a patak is megmerevedik, jégcseppékké zsugorodik: az öregasszonnyal együtt mozdulatlaná válik. És ekkor újra megjelennek a vijjogó fekete madarak, amelyek többször felbukkannak a filmben s az eseményeket hűen végigkövetik. Kiviláglik: Kósa az ellentétrendszerrel totális társadalomábrázolást végez. A társadalom egészét láttatja. És ez nem kevés. Ezért nagy film a Hószakadás.

A hat pléhkanálról

"Megmondtam az igazat. Nekem nincs időm mást mondani."

- halljuk Kallóstól, az életfogytiglanos rabtól, aki a hetedik, halálthozó kanalat készül lenyelni a Nincs idő című Kósa-filmben.

Föl lehet tenni - de csak lehet - a kérdést: melyik Kósa film jobb, a Nincs idő vagy a Hószakadás? Ugyanis nem erről van szó. A Nincs idő is kemény szembenézés. Az alkotók alapállása: nincs időnk nem az igazról beszélni, nem tehetünk mást, próbáljuk meg. Ez a film - ha tetszik - szimpatikusabb vállalkozás, mint a Hószakadás: forradalmárokról szól, akik elvűen, bármily nehéz körülmények között is kitartanak hitük mellett, vállalják a meghurcoltatást, és így azon kevesek közé tartoznak a film hősei közül, akik emberek maradnak. Az életükkel fizetnek ezért a hitért. És még egy életfogytiglanos rabról is szól, aki ugyan nem politizál, de eljut a forradalmárok teljes megértéséig, a tragédia érzékeléséig, aki saját drámája betetőzéséül a hetedik kanalat készül lenyelni. Azonkívül sok egyébről szól még a film, többek között az iszonyatos korról - a két világháború között -, amikor nem reformálni kellene a cselekmény színhelyéül szolgáló börtönt, hanem felrobbantani. De nem elemezni kívánom a filmet, fölteszem, ismerjük és megértjük.

Van-e jogunk összevetni a két művet? Természetesen.

Más film a Nincs idő, egészen más a Hószakadás. Ami közös bennük, minden Kósa filmre jellemző. Szociológiai pontossággal és éberséggel tárják fel a kort, amelyről éppen beszélnek, de ihletőjük föltétlenül a jelenidő, nem pedig a történelmi múlt. A mai embernek látszólag közvetlenebbül

szólnak a Nincs idő forradalmárai. Magatartásmodelljük elevenebb példa lehet.

Számomra a Hószakadás mégis művészi előrelépést jelent a Nincs időhöz képest. Nagy érdeme, hogy őszintén és hitelesen mutatja meg azokat az igazságokat, amelyekkel az ember a történelem nehéz pillanataiban találkozhat. A történelmi igazságot a társadalom egészében láttatja.

Az igaz és értelmes létre éhező ember igyekszik kivergődni egy farkasfogu korból a Nincs időben; az emberséget hangsúlyozza a film, azt, hogy a szabadság mennyit és mit jelent az embernek önmaga és nemzete számára.

A Hószakadásban már nemcsak erről van szó. Erről is, de ennél többről. Itt már a történelmi cselekvésről beszélnek az alkotók, határozottabban és főleg kiélezettebben, mint a Nincs időben. A történelmi cselekvés a Nincs időben is fölsejlik, de alkalmasságát itt vélem bizonyítani Csorba Márton alakjában még akkor is, ha ő lemaradt, ki-maradt a cselekvés lehetőségéből.

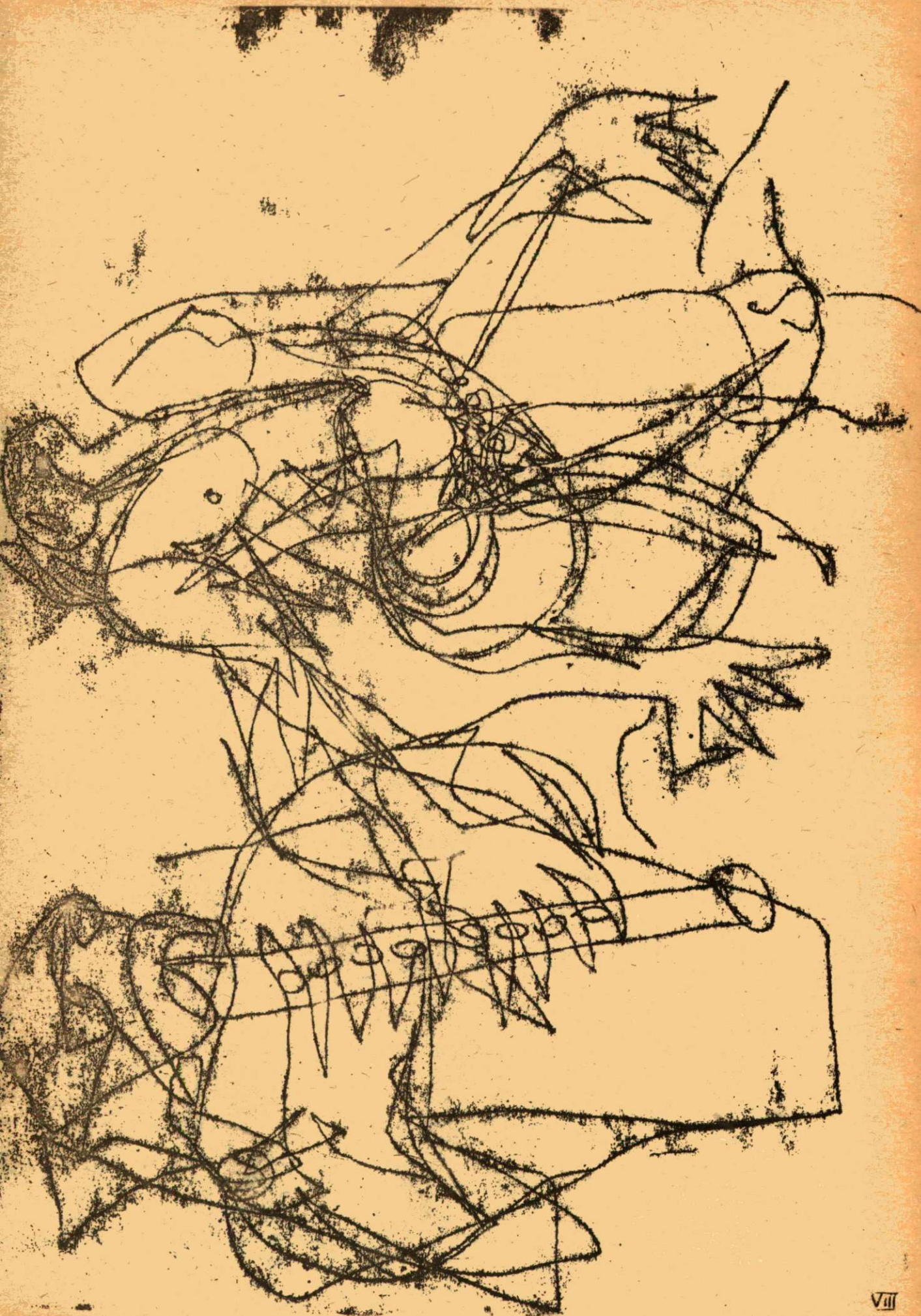
Azon lehet vitatkozni, miért történt ez így Magyarországon - de vitathatatlanul így volt, kendőzetlenül beszél hát a film is.

A Nincs időben Jáki, Gádor és Törő Gazsi az első képektől filmi halálukig hű és tiszta forradalmárok. Csorba Márton nem az. Sőt, gyilkolt is.

De a konkrét történelmi szituációban eljut - mert el kellett jutnia - a cselekvés igenléséig. Tragédia - és már nem csak a Csorba Mártoné -, hogy ebben a korban a cselekvés nem az értelmes harc szabadságában öltött testet.

Tudatosságra való felszólítást hallok ki a Hószakadásból, erősebben, mint a Nincs időből: a cselekvésre való érlelés tudatosságát.

Ambrus Lajos

"A felismerés fokozatai"

A szociál-pszichológusok kísérletileg is kimutatták, hogy az önmagunkhoz és a világhoz fűződő distanciálatlan viszony milyen sérüléseket okozhat a sokoldaluan fejlett személyiségben, milyen alkalmazkodóképessé tesz mindannyiunkat az öntudat kontrolljának hiánya. Napról napra végtelen könnyedséggel oldjuk meg önmagunkban lezajló konfliktushelyzeteinket. Szégyeneink nem sokáig viseljük el: az ember agya félelmetes gyorsasággal válasszol az élet legváratlanabb kihívásaira is anélkül, hogy hosszasan mérlegelnénk. A mindennapi életben csak így képes funkcionálni az egyén. Éppen ez a tény a cselekedetek minden mást megelőző elsődlegessége.

Alkalmazkodóképességünk és felejtésünk határtalan-nak bizonyulhat.

Vannak tényei a világnak, amelyeket megfoghatatlannak és elviselhetetlennek tudtunk. Kérdés: m a i személyiségünknek, létérzésünknek mennyiben integráns része ez a viszony? Ezt nevezhetjük hiánynak, világhiánynak, önveszteségnek, vágyaknak: ezek nélkül ellehetetlenedünk. Vannak tények, amelyeket jobb volt megszoknunk; hiányok, amiket tényleg el kell viselnünk.

Vannak tények, amelyeket lehetetlen megélnünk sajátunkként; hiányok, amelyek messze túlmutatnak önmagukon.

Puszt a létükkel is a k e l l -re figyelmeztet.

S itt a kegyelem: a végtelen alkalmazkodóképesség és a felejtés.

Kérdés: becsületes kegyelem-e ez, vagy démoni?

Kérdés: kegyelmünk nem gyávaságunkból, kényelemből, figyelmetlenségünkől ered-e?

Kérdés: vannak-e egyáltalán olyan hiányok és tények, amelyeket elfelejtenünk és megszoknunk nem b ü n ?

Körülményeink pusztán meglétére hivatkozni tautológia.

Az öntudat képessége az, ami eltörli ezt a kegyelmet. Camus Tarrou-ja kötelességének vallotta ezt. József Attila "sivár"-nak látta. Rimbaud összeoppanni látszott. Füst Milán végleges magányba zárul.

Petri György:

Az elviselhetetlenek közül semmit sem felejtett el, a megszokhatatlanok egyikét sem mutatja személyiségünk részének. Semmiféle engedményt nem tesz. Innen hihetetlen pontossága: a valós dolgokat a tudáson túl elfogadó, a dühöt már meghaladó fegyelem. Versei stációk a magány magunkhoz elvezető Golgotáján.

"Mit tud az, akiben az utolsó
kérdés burjánzik, a már nem kérdés
- amire felelet nincs, csak megoldás?"

/Felismerés fokozatai 4./

Végtelen szigora így az esendőség tudatával élő ember türelmével párosult.

Felejtteni képtelen: számára a tények, bármilyenek is legyenek a csak a személyiségben tudatosan reverzibilissé alakított folyamatban rendeződhetnek el. Költészete így nem fogadhatja el valamiféle végtelenbe tűnő idő megbocsájtó jóindulatát.

A jelen kelet-jellegét mutatja fel. Követelésének élességét nem a paradox gondolat bűvész visszfénye, hanem a meggondolt gondolat mélységei adják.

"Gyenge agyunk csődöt mond.
Jégbe zárt hajón a matrózok
köztudottan egymást eszik.
- Mint egy modern kötözködés-drámában:
évődés szóváltássá
csipkelődés sértéssé fajul.
Mignem a háttér
szétroppantja a szituáció gerincét."

/V.Sz.-hoz/

Vágyai tul vannak mindenfajta személyes sértettségén: sorsának élményei olyannyira hétköznapi életszféra "élményei", hogy már nyilvánvalóan bárkié is lehetnek.

"Ülj, figyelj.
Mintha ülnél és figyelnél.
Azok helyett is,
azokért is
kik téged figyelnek
téged ülnek."
/Hozzád ki olvasod/

És itt van a p é l d a : magánya, kívülállása /amely számára individuum voltának kényszerű bizonyítéka/ a tények tudatos vállalásából ered.

Tudja - az öntudat fénye önmagában nem pótolhatja a világhiányt: a költészet hatalma /bármilyen is legyen az/ nem mindig objektíválható. /Peeperkorn öngyilkossága, Rimbaud emberkereskedői "karrierje"./

Az, hogy v o l t a k , megnyilvánultak és megnyilatkoztak - az öntudat bizonyítékai.

Jól tudja: "Az etika az élethez tartozik."

Száma az élet - élményvalóság. Átadásának kulcskérdése nem a közölhetőség tényének kétségbevonása; sokkal inkább az, hogy az élményvalóság mennyiben, hogyan m e g - é l t és megszenvedett. Az esztétikai forma csupán ennek adhat felfogható elrendezést. A lirában éppen ennek a folyamathoz a k i f e j l ő d é s é t követhetjük nyomon. Reagálásaink Petri György verseire egyértelműen azt mutatják, hogy a mi élményvalóságaink azonos szálakon futnak az övével. S hogy nemcsak az ő költészetével vállalunk k ö z ö s s é g e t a gondolati tisztaság alapján, hanem a kortárs irodalom egy jelentékeny /nem esztétikai értelemben vett/ irányával, példa lehet a Mészöly Miklós, Konrád György és Bereményi Géza prózája, a Kormos István, Bálint István, Bereményi Géza /Cseh Tamás közvetítésével/ lírája.

Osztozhatunk a közösségvállalás h o g y a n -jában:

/Tandori Dezsőhöz/

"az élet ez az élet ez az álom?

kesztyüként kifordítva ugyanaz
a nyelv A jobb a balra nem hajaz
De szótlán is elleszünk már hisz annyi
megtébolyult téblábol a fonákon

Tükörmélybe ilyen soká zuhanni?"

/T.D.-höz/

György Péter és
Szilágyi Sándor

AZ EMBERI KAPCSOLATTEREMTÉS LÉNYEGI JELLEGÉRŐL
/Saint-John Perse: Bóják/

"... Bóják tehát a Tengerről szól, valóságosan és jelképien - egyébként a magyar cím kétségkívül szegényebb a franciánál /Amers/, amely persze ugyancsak bójákat jelent, de hangzati gondolatársítással egyben a tengerre emlékeztet..." /Vas István előszavából/

1.1 Szerves rendszer

A Bóják az egész létről szól, könyv, amely a tudatosan vállalt teljesség igényével lép fel. Szándéka: a minden szinten való közösségvállalás - mindazzal, ami emberi. Homogén alkotás: arisztokratikus jellege és pátoszos hangvétele letagadhatatlan. Merevsége, amely bizonyos pontokon a mű határait szabja meg, etikai elhatároltságából következik. Épp ezért immanens részként, mintsem külön esztétikai problémaként fogható fel.

"Dicsőíteni akartam egész hevében és büszkeségében az emberi létnek, vagy inkább vonulásnak drámáját..."

/Perse egy leveléből/

1.2. A nyitott kulturák létrejötte /azaz a tiszta társadalmak kialakulásának kezdete/ egyben az eposz valamilyen halálát jelenti, másrészt jelenti a természeti meghatározottságu mitológiák korának végét is. A XX. század "mitoszai" csak idézőjelben írhatóak le a zárt kulturák mitoszai mellett.

Ismeretes: az első, természeti közösségek felbomlásával az egyén levált apriorisztikus közösségéről; a természeti által jogosított azonosulás megszűnt. Ember és közösségek közé distanciák léptek.

Nem állhat szándékomban /tudásom ehhez elégtelen/ az eposz és a regény különbségével kapcsolatban felmerülő esztétikai és filozófiai kérdések elemzése. /Lásd: Lukács György regényelmélete/ Mindössze a következő megálgapítást kívántam a fentiekkel bevezetni:

Az eposz természetes feltételeinek megszűnése nem jelentheti a kísérletek megszűnését is. A teljességre való törekvés igénye fennáll - ha a vereség tudata jelentkezett is.

A kísérletek - talán épp félbemaradottságukkal, a már szándékkor megfogant lehetetlenség-tudatukkal - lesznek pontos, mindennél hübb bizonyítékai a kornak a teljesítményei az egész emberinek.

1.3. Minden kísérlet szorosan összefügg a mitoszteremtés kérdésével. Ennek elemzése külön problémát jelent, de itt kötelességem az elkülönítés: a nietzschei mítoszról van szó.

Elkülönítését a humanitás elvének elvetése indokolja: az a tökéletesség, amit Zarathustra ígér, a partikuláris lét totális felszabadításából ered. /Talán e tanulmány vonatkozó részei is bizonyítják a nietzschei morál súlyos problematikusságát./

A perse-i, manni mítosz szándéka /és végkicsengése/ szerint a homéroszival érintkezik: a lényegin alapuló humanitás és gondolat az, ami összekapcsolja őket.

Gondoljunk a "Dr.Faustus"-ra, az ördöggel folytatott párbeszédre, gondoljunk ugyanakkor a mű - s épp a manni életműhöz mérve - problematikusságára: hiszen maga Mann is a németység mítoszáat szerette volna Leverkühn tragédiájában látni. Ebből a szempontból a Faustus kudarcnak is tekinthető.

1.4. Perse mítoszteremtés-kísérletének lényege ítélkezés és életigenlés /a vonulás drámája/, ugyanakkor műve nem egyes kérdések tisztázása, egyes jelenségek leírása, hanem a totalitás megragadása. Másképp fogalmazva: a perse-i válasz teljessége - indirekt formában - maga a mű, komplexitásában. S ami a lényeg: a mű a maga tökéletességében pontos tanuja a kornak és bizonyítéka a szán-

dék tisztességének, végtelenségének.

2.1. Reverzibilis időben

Mindenki joga eldönteni, /szellemileg/ melyik korban kíván élni. A beleszületésen túl az idő választható. Minden választott múlt példa /a jelenen át/, a választó jövőjére. Egy múlt teljes lehet; etika, magatartásformák, filozófia nyerhető belőle. Egy ilyen választás általános emberi értékkel bír, ha képes olyan üzenetet közvetíteni, mely egyszerre válaszol a jelen kikerülhetetlen kérdéseire, s megfelel az emberiség egyetemes mondanivalójának. Olyan viszony kialakításának lehet az eszköze, amelyben a vállalt közösség priméren időn kívüli /totális/ s ezen az egész emberivel vállalt közösségen keresztül vallja azonosságát vagy szembehelyezkedését korával. A XX. században, az emberi lényeg minden eddiginél nagyobb arányu megbomlásának korszakában Perse-nek jogában áll időt létrehozni.

/Ilyen jellegű Picasso forradalma a festészetben: nem mást, mint egy új, vizuálisan tuli valóságot konstruál, s állítja fel világnézetét./

Perse: az emberiség teljes létének élményeiből konstruálja alkotásának alaplemeit; az idő reverzibilitásának révén új és sűrített időt nyer: önálló térrel és idővel bír.

2.2. Szerkezet

Felépülése klasszikus zártságából /invokáció, strófa, kórus, ajánlás/ számomra a következő pontok tűnnek itt lényeginek:

Strófa: II.2. Világ titka, te menj elől!

III. Jöttek a tragikák...

5. ...Hiány! Ó hiány!...

IV. A patriciusnők is ott vannak a teraszokon...

IX. Keskenyek a hajók

2.1. Szerelem, szerelem, aki oly magasra tartod születésem kiáltását...

4.2. Ó, áradásában magas asszony és futásában megfogva...

Kórus: És ezzel közöljük ember-korunkat...

A Bóják szerkezete a Tengerhez való viszonylatokat jelzi; eljutván a szerelemig, amely azonosnak tudható a Tengerrel.

x

2.3. A Tenger: szimbólum, amely részekre /értelmesen/ nem bontható.

Olyan egységet képvisel, amelynek keretei pontosan adóttak, belső mozgásai ismeretesek és leírtak - s mindezen túl és mindenkor más és ismeretlen, kiszámíthatatlan és végtelen. Konkrétan létező és dinamikus teljesség: minden leírás és elemzés kevés a teljességéhez; cél és ok egyben, olyan megtestesülés, amely egyszerre individuális és természeti.

A "Bóják" viszonylatai: /a mű mélységstrukturáját tekintve/ stációk a tengerhez való eljutás útján. /A világhoz való közeledés, megértés és megszenvedés problémái ezek./ Felmutattatnak a Város önmagában-valóságának hiányai, a tragikák félelmetes sorai: a 'drámák korának vége' tudata, a legdrámaibb perc, a patriciusnők végtelen csalódása, s a szerelem: amely azonos a Tengerrel, oka és következménye egyben.

A szereplők felsorakoznak, eltekintve a mondatbeli szerepüktől egyszerű leírásuk is jelentéssel bír - utal a Bóják alapelemekből való építettségére. Olyan alakok sorakoznak fel, amelyek az emberi lét kérdéseit testesítik meg; a mű polarizációs pontjainak alakjai, a megalázók és megalázottak, uralkodók és rabszolgák jelennek meg velük.

Szimbólumrendszere: tuljuttván az intellektus és a morál kérdéseiben, a természettel való viszonyban /szerelem/ teszi fel kérdéseit.

3. Számomra lényeges: a szerelem - a kapcsolatteremtés - jelentése a perse-i gondolatvilágban.

A "van"-t és a "legyen"-t egyaránt magában-hordó totális valóság feloldhatatlanul zárt és ugyanakkor belsőleg szegregált egységében Perse számára a "legyen" az élet elemeire való ráutalásból ered. Mondandója a következő: a kapcsolat /szerelem/ ember és ember között minden emberinek alapfeltétele, a humánus eszköze.

Olyan viszony létrehozásának követelménye a perse-i "legyen", amely nem közös magányból és rosszérzésből, hanem a világ megértéséből és a szeretni-tudás lényegéből, képességéből fakad.

Kérdés, mi ez a képesség, mi a szeretet itt - egyetemes jelentésében?

3.2. Első megközelítésben: a szerelem feltétel; az ember csak egy másik ember által /az őérte-valóságában/ juthat el egy számára jogosult, való világra, s nem egy másik ember ellenére. A szeretet elsőfokon tehát a cselekedetet feltételezi. /A testiség kérdése/

3.3. Thomas Mann Varázshegye, József Attila Ódája mellett állhat a "keskenyek a hajók" részei: a szeretkezés folyamatának szimbólikus elemzése egy zárt egységben levő mindenségre való vonatkoztatás. Élesen: a szeretkezés minden emberi cselekvés és közösségteremtés, kapcsolatteremtés modellje - ez teszi azonossá a tengerrel.

/Megjegyzés: benne foglaltatik Perse-ben, hogy a szerelem mindenre képes; a szeretkezés, a testi szerelem egyaránt lehet pokol és teljesség. Kérdés, hogy a testiség és a szerelem hol válik el értékében egymástól - éppen a testi szerelem nevelő hatása révén./

3.4. A szeretet ennek okán nem más, mint önmagunk lényének bizonyos foku felszámolása - a másik megvalósulásáért való cselekedetekben, azaz teljes alázat /amely alapot adhat az elfogulatlan és testi szerelemre képessé tevő tiszta bátorságra/ a másik iránt.

Olyan alázat, amely a testi szerelem bátorságában és mindenségében nyerheti el kifejeződését: olyan másikért-valóság, amely a másik holnapját szolgálja egy közös jelenben. A szerelem birtokba vesz és birtokossá tesz - az

alázatnak a természetihez közelítő fokán; kapcsot teremtvé ezáltal az elvesztett közösséghez, utat lelven a természethez, mindenkihez.

3.5. A szeretet tehát feltétel nélküli, azaz az önmegvalósítás és a világalakítás hogyanjának első válasza: az olyan viszony, amely tisztán humánus, még ha az egyén mint autonómia megszűnik is, vagyis eltiporható, de létének bármilyen rövid időszakában is egy másik ember volt. Ez az, aminek alapján elindulhatunk visszafelé: válaszolhatunk a patriciusnők megcsufoltatásának kérdésére, a drámák eltűnésére, a világra válaszolni merhetünk: voltunk egyszer - feltétlenül valaki másért.

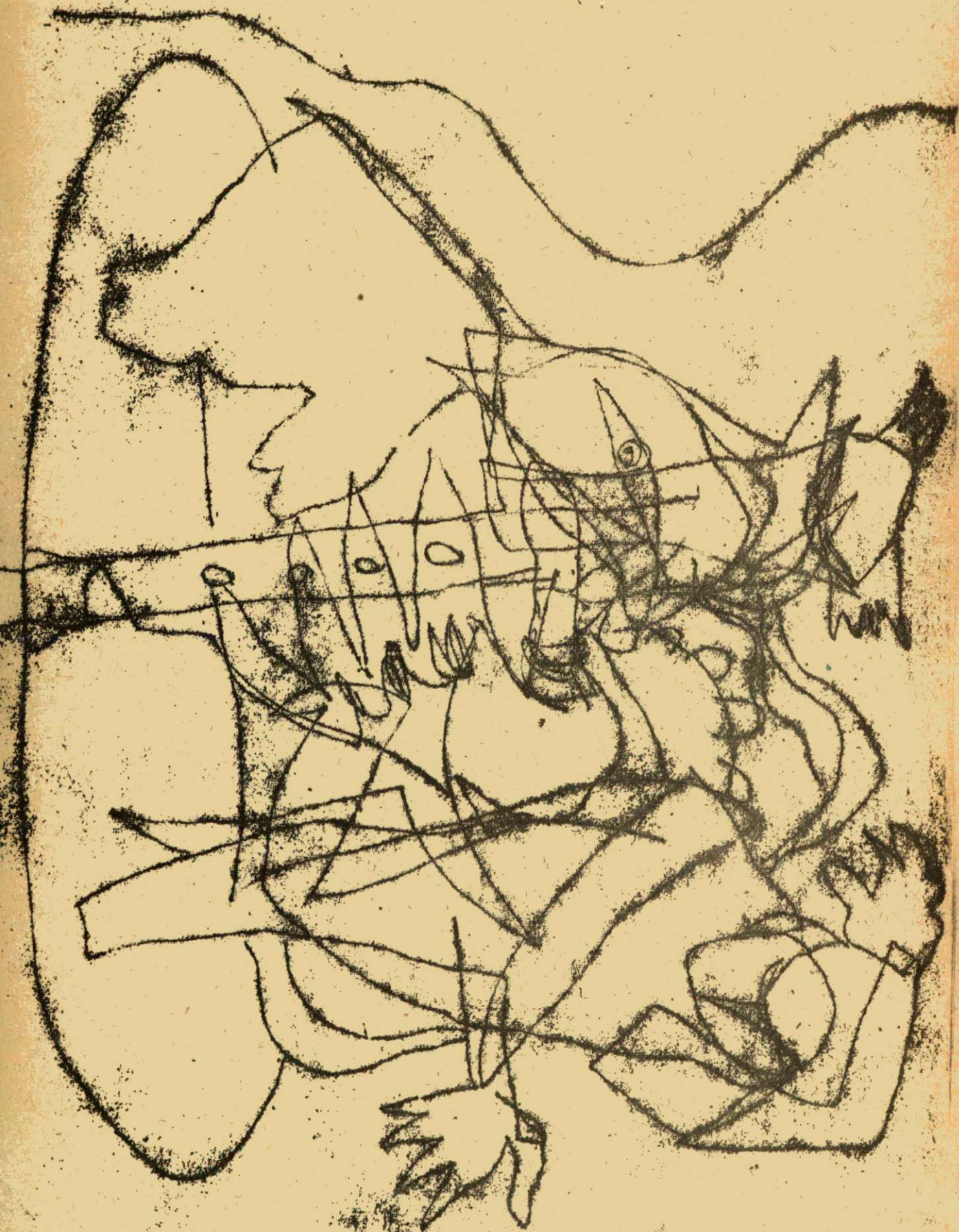
Mindez bizonyos fokú aszkétizmust feltételez, amelyet átélvén végrehajtjuk azt, amit nem akartunk - a másik érdekében.

x

Perse tehát a példa felmutatását mondja, az egész életben való megnyilatkozást, amelynek feltétele az ember legősisbb kapcsolatában való viselkedés teljessége, feltételnélkülisége.

"Szeretni, tett az is! Tanum a halál, akit nem sért csak a szerelem."

György Péter

DOBSZERDA

1.

aki téged ismer
már nem olyan árva
mint az anyám

mint az anyám
szükölő délután
ha a fiát várja

ha a fiát várja
összetett kezében
kocog a pohár

kocog a pohár
s úgy gondolja
cserepenként igazabb

cserepenként igazabb
- létezik hiányának
egysége s oszthatatlansága

2.

Anyám újabb háromszöget
áll a fosztó ősszel,
s mint mindig,
most is ő veszit.

Lefordítja cimerét
a nyárnak, letakarja
tükrét a napnak,
nézi, hogy szállnak
homloka mögül a fecskék.

Anyám háromszöget áll
az ősszel, őt a nyár itt feledte;
s ő, hogy cikáznak a tónak
hulló levelek.

3.

Im, már tudom mennyit érsz.
 - vörösre lett kalapálva a hold -
 Hogyan is tudhattam volna,
 e távolságban mennyi szépség lakik.

Im, már tudom ki voltál,
 s ki nem lehettél
 - magányodat,
 a jól görcsölt rongytarisznyát
 cipelheted.

Hogy mondanám, mikor így szeretlek,
 így, mikor nem vagy,
 így, mikor nem lehetsz,
 így, többől metszett lilioma a földnek,
 így,

sápadt hajad aranyba kötve,
 sulyos arany-varkocsokba fonva,
 aranyba verve, arannyá verve.

Micsoda ősz! tartogatott nekünk a nyár!
 A lombossá habosodott zöld
 ágakig lecsupálva!
 Madaraink, mint géppisztolysorozatok
 balról jobbra, átlósan,
 halálra sebzik az eget.

Géczi János

Séta

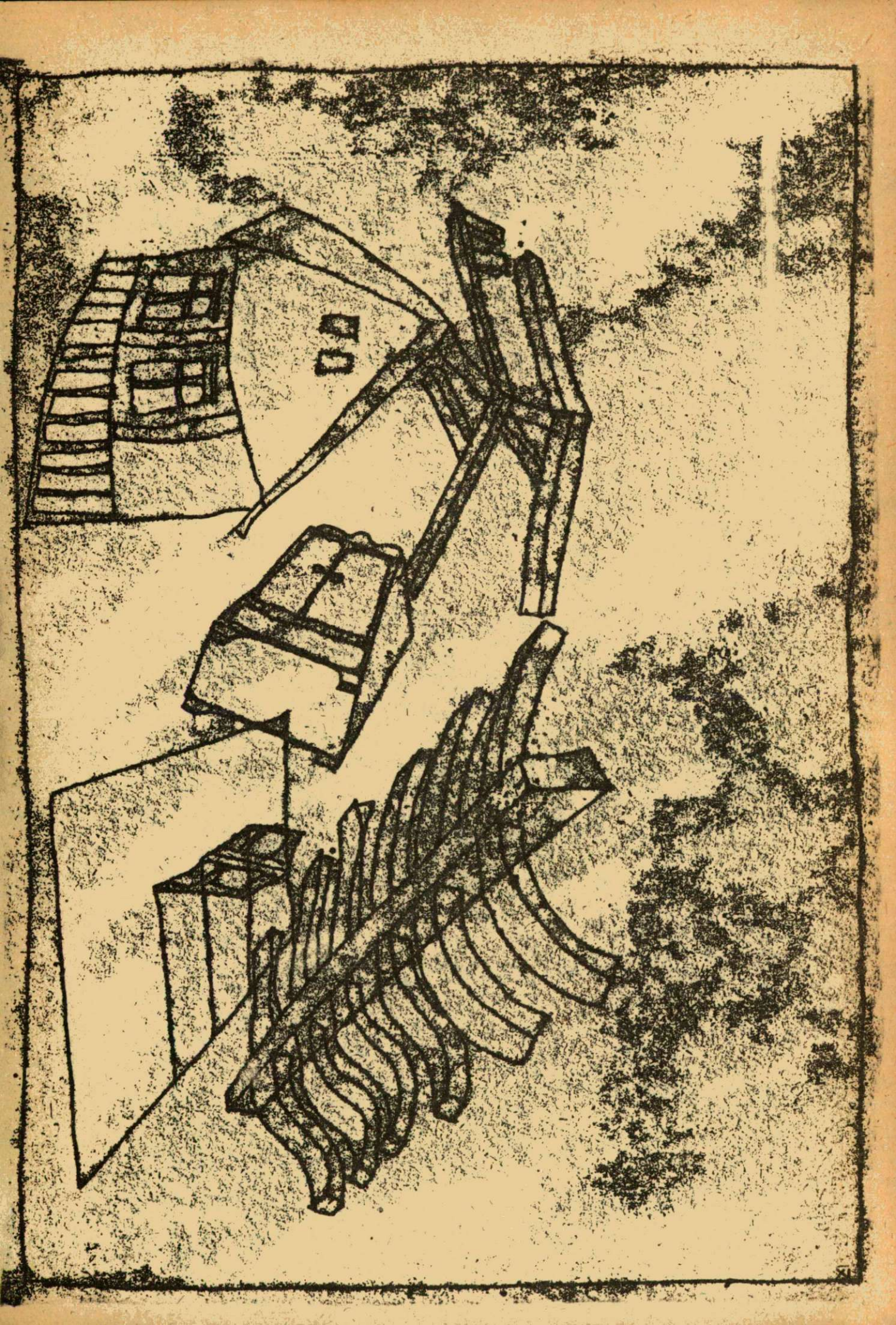
ma este illatot lehelt a szél
 s a virágporos uton csillagszirmu
 virággyerekek hancuroztak
 látod szines lett tőlük az aszfalt

s a virágporos uton ifjak
 lendültek előre - kéz a kézben
 holnaplátó szemükből
 folyt a nevetés fénye
 homlokukról letörölték
 szombat esti kézzel a gond hinárjait
 de bőrükre kis kérdőjeleket rajzoltak
 a majdleszvalahogy-gyal holnaputánig
 félretett válaszáért rimázkodó kérdések

éreztem, lógok a világ szájában
 mint kölyökmacska az anyjában
 az éles fogak nem mélyedtek bőrömbe
 puhán szorítottak, hogy ki ne szakadjak
 a kozmikus semmibe
 szerettem volna elmotyogni, elbeszél
 kiáltani hogy most jó a világban
 - de hallga' csak kis bolond poéta
 vigyázz gonosz füle van a szélnek

pedig ma illatot lehelt a szél
 s a virágporos uton csillagszirmu
 virággyerekek hancuroztak
 látod szines lett tőlük az aszfalt

Dobozi Eszter

A "SZELLEM" ÉS MEGHALADÁSA

/Fülep Lajos: A művészet forradalmától a nagy forradalomig I-II./

Fülep Lajos tanulmánykötetét kézbe véve legelőször a témák sokrétősége lep meg, hogy azután a szemlélet univerzialisztikussága, hatalmas távlatokon átívelő ereje döbbentsen meg. Jelentősége és hatása ma még csak körvonalaiban sejthető: az bizonyos, hogy a magyar művészettörténet legnagyobb alakja, a magyar filozófiai nyelv alapjainak egyik lerakója, századunk eszmetörténetében, gondolkodásában óriási szerepe van.

Indulása az 1905-ös - 10-es évekre tehető, a századelő szellemi progressziójának forrongása idejére. /Adyt az "Uj versek" megjelente után mint a kor legnagyobb költőjét üdvözli az "Ország" c. igen konzervatív lap hasábjain! / 1910-ben lefordítja Nietzsche "A tragédia eredete" című filozófiai munkáját, melyet terjedelmes 'előszóval' adott ki /a híres Nietzsche-tanulmány/, s mely - Lukács szerint - megvetette egy Nietzsche-kritika alapját. /Lukács György: Fülep Lajos Nietzschéről Nyugat, 1910./

Megtaláljuk őt a Janus Pannonius Társaság alapítói között, mint ahogy ott van a "Válasz" indulásánál is. Társadalmi problémák iránti érzékenységét jelzi a híres un. egyke-vita megindítása. Jelentőségét hatásán, a 'szárnya alól kinőtt' tanítványok során is mérhetjük: itt találjuk Tolnay Károlyt, Németh Lajost, Arnold Hausert; szerepét érzékelteti az a kör, amellyel a 10-es - 20-as években együttműködött: Lukáccsal, Mannheim Károlylyal, Szilasi Vil móssal. /Gál István: Jegyzetek Fülep Lajosról Jelenkor, 1971/3./

E rövid bevezető után, mely épp csak érzékeltetni hivatott Fülep jelentőségét, egyetlen téma köré szeretném csoportosítani azokat a jelenségeket, amelyekből az életmű egy részének legfontosabb vonásai kirajzolódnak, hogy karakterisztikusabb képet alkothassunk róla. /A tárgyalt időszak a megjelent tanulmánykötet időhatárával azonos: a kötetben az 1904-1919 között megjelent írások találhatók./ Kiindulópontunk a "Szellem" című folyóirat tevékenységének vizsgálata /a kötetben megtalálható egy igen érdekes dokumentum: a folyóirat programadó írása Fülep tollából - királyi többesben/.

A "Szellem" két számot ért meg. 1911. márciusában jelent meg az első, és decemberében a második. Munkatársai - Fülep mellett - Lukács György /e lapban jelent meg "A tragédia metafizikája"/, Hevesy Sándor, Balázs Béla, Fogarasi Béla stb. A lap címe alatt a profil megjelölése: "Metafizika, etika, vallásfilozófia, esztétika."

"Mi az emberi szellem tevékenységének e különböző területei között oly szoros összefüggéseket látunk, amelyek nemcsak megengedik, de helyes megértésükhöz megkívánják együttes tárgyalásukat."

- írja a program. Bár itt egy kis közösség szellemi irányának meghatározásáról van szó a szemléleti azonosság és különbözőség alapján, e megállapítás /ti. a felépítmény rendszerének a maga sajátos egységében való megközelítése/ Fülep Lajosra teljes mértékben érvényes. Ebben Fülepnek a "Szellem"-tán nevezhetjük így - 'közére' tett hatását látom, amit bizonyítanak témái is, azok sokrétűsége: filozófiai, irodalom - és művészettörténeti, esztétikai stb. témák foglalkoztatják - a szellemi élet minden területe s egésze.

A fülepi szemlélet kiemeli egyfelől a különböző szellemi tevékenységek 'szoros összefüggéseit', másfelől egységüket az azonos világnézeti megközelítéssel biztosítja. Kimondja tehát a felépítményelemek objektív összetartozását, s megköveteli, hogy a tudat is egységes szemléleti-világnézeti alapon tükrözze, vizsgálja ezeket." ...megvallom, hogy történeti vizsgálataimat és értékeléseimet ...művészet-filozófiai gondolatok irányítják; sőt ott áll

mögöttük az, amivel ideává általánosulnak: a kialakult világnézet." /F.L.: Művészet és világnézet/

Ez az alapja annak, hogy Fülep a kevésbé jelentős szellemi jelenségek megítélésében is általános világnézeti szempontokat alkalmaz, s ezáltal megállapításainak érvényességi köre is rendkívül szélessé válik. A világnézeti alapállás sarkalatos pontja Fülep írásainak. Ezt a szemléletet kívánja érvényesíteni a "Szellem" a művészeti alkotások vizsgálatánál is.

"Mi a művészi jelenség egész komplexitásával igyekszünk számot vetni, és keressük vonatkozásait a vallásossal, morállal stb."

- ez egyrészt kifejezi a már előbb említett - a felépítmény elemeinek objektív egységéről vallott - elvet, másrészt jelzi a csoport idealista alapállását. Annyiban ti., amennyiben a művészi jelenségeket kizárólag csak más szellemi jelenségekkel hozza kapcsolatba, annak társadalmi - gazdasági összefüggéseiről nem véve tudomást.

Ezt a gondolatot viszi tovább a program következő része. "... A művészet külön világ a való világ mellett, saját törvényei vannak; de amire épül, az az emberi szellem és lélek, és reá vonatkozik; csak a szellem és lélek teljéből érthető meg." - ami szintén az idealista, szellemtörténeti alapállást jelzi. Egyértelműen kimondva: "... a filozófiát illetően, mint a cimben is kifejeztük, metafizikusok, spiritualisták vagyunk." /Később mind Lukács, mind Fülep megírja a szellemtörténet kritikáját: Fülep 1931-ben "Szellemtörténet" című munkájában /Nyugat, 1931/, Lukács: "Az ész trónfosztása"-ban./.

S még valamit a lap céljáról. Merőben reménytelen vállalkozás, vagy annak látszik. Amint a program ki is mondja: "... vállalkozásunk a szó legszorosabb értelmében ideális. A folyóiratot kevés példányszámban fogják nyomni kezdettől fogva mindvégig. ... Szóval kevés előfizetőt óhajtunk magunknak."

Ez nem a lap kísérlet-szándékát jelzi, hanem azt a törekvést, hogy magát a tettet létrehozzák, hogy jelenlétük történelmi tetté váljon - akár társadalmi bázis és megfelelően megérett szellemi közeg hiányának ellenére

is. De a "voltunk, legyen" gesztusában nemcsak ezt, hanem a szemlélet ujszerűségét, s a századelő progressziója legjobbjainak egymásra-találását, közös platformra helyezkedését is meg kell látnunk.

Végül, a tanulmánykötet időhatárait kitolva, szükségesnek látszik - ha egészen sommásan is - egy rövid kitekintés a későbbi pályafutásra. Ha elfogadjuk azt a tényt, hogy Fülep és Lukács a "Szellem" programjában azonos szemléleti elveket fejt ki - nem elfeledve természetesen a relatív azonosság - relatív különbség tételét, akkor érdemes megvizsgálni, hogyan haladják meg ezt a szemléletet. Lukács a 30-as években /külföldi emigráció/ lép tovább a Kant - Hegel - alapu szemlélettől, s jut el végül a marxizmusig.

Fülep a szellemtörténeti alaptól jut el addig a szemléletig, melyet "progresszív idealizmusnak" nevez, s mely sok érintkezési pontot felmutatva viszonylag közel áll a marxizmus eszmerendszeréhez. Ez jellegzetesen 'magyar út'. Noha idealista alapállását nem adja fel, a 30-as évek társadalmi - gazdasági problémái fokozott realitásmércék kötelezettségét róják rá, ami esztétikai írásaiban a társadalmi folyamatok - felépítmény viszony elemzéseként tükröződik.

Ahogy Fülep maga írja munkáiról a "Magyar művészet" bevezetőjében: ennek tudható be, hogy e műveknek "... a maguk idején történeti funkciójuk volt, beleszóltak, beleavatkoztak - a maguk területén - a történeti folyamatba, harcoltak valamiért, vagy valami ellen..., cselekvően részt vettek az események és a köztudat, az akkori jelen és a rákövetkező jövő formálásában."

Szigeti Csaba

XVIIe SIECLE

Revue publiée par la Société d 'Étude du XVIIe siècle avec le concours de la Direction Générale des Lettres et de la Caisse Nationale des Lettres

A "XVII. század" című folyóirat rendkívül sok oldalról közelíti meg a "klasszikus század" történelmi valóságát: gazdasági élet, jog, a család szerkezetének alakulása, a Napkirály udvarának s az irodalmi szalonoknak hatása a francia művészeti életre - ezek az utóbbi számok főbb témái.

Mikor "franciát" mondunk - főként a XVII.-XVIII. században - egyuttal az egész kortársi Európa modelljéről is beszélünk. Az évente négyszer megjelenő folyóirat legutóbbi négy számának alapján próbálok képet adni a "XVII. század" témáiról. A választás, kiemelés elkerülhetetlen, de még ebben a szükségszerű szelekcióban is megmutatkozik a folyóiratanyag sokoldalúságának körvonala.

A 98-99., összevont szám Molière és Lully kapcsolatával foglalkozik. Két rendkívüli fontos művész mintegy tíz évig tartó együttműködéséről, majd versengéséről és egymással való meghasonlásáról írnak a tanulmányok. Mindketten XIV. Lajos udvarában éltek, vagyis olyan környezetben, amely a társadalomkritikus Molièretől éppen olyan idegen volt, mint a firenzei zenész-komédiás Lullytól. A tanulmányok közül a legfontosabbaknak Mongrédién: Molière és Lully, valamint P. Mélese: Molière és az Udvar címűeket találtam. Az alkotó művészek kényszerű /bár néha élvezett/ alkalmazkodása a történelmi adottságokhoz, melyek között műfajilag értékest és újat alkotnak: a "comédie-ballet"-et, illetve a francia operát /Lully/. Előtérbe kerül Molière könnyed, játékos,

szinte rokokóra emlékeztető vonása is, melyről a komédiák szigorú és epés társadalomkritikájára figyelő köztudat gyakran elfeledkezik. A tanulmányok meggyőzően mutatják meg mindkettőjük valóságérzékét, mellyel a kényszerszerek világában megtalálták a maradandó alkotás lehetőségét.

A 100. számban Évelyne Méron tanulmánya kiemelkedő: Euripidész Hippolytjától Racine Phaedrájáig - a tragikum két koncepciója". /35-54.old./ Az összehasonlítás a történelmi fejlődés jelentőségét ábrázolja, a két mű társadalmi determináltságának bizonyítása a célja. A két remekmű között nincs szintkülönbség, ugyanakkor azonban a görög példa XVII. században történő követése nem utánzat, hanem teljesen eredeti alkotás: más a világképe, perspektívája s középponti mondanivalója.

A címváltoztatás is ezeket a különbségeket mutatja. Euripidésznél Hippolyte a főhős, az istenek szeszélye és önkénye folytán ártatlanul szenvedő ember, akinek a sorsát látva a kórus csak sirni tud, de elfogadható magyarázatot nem talál. Az emberi tett és sors közti oksági összefüggés fölbomlott, minden összekuszálódott. Racinenál ezzel szemben a főhős Phaedra, aki vétkes és áldozat. Ha a görög példa azt sugallta, hogy az ártatlanok boldogsága lehetetlen, a Port-Royalhoz közelálló francia klasszikus költő azt hirdeti: maga az ártatlanság lehetetlen. Ezt nem tézisszerűen állítja, hanem igen éles és árnyalt pszichológiai eszközökkel ábrázolja. Az ember szabad és felelős, itt már nem az istenek áldozata; itt az áldozat szó inkább csak a bűn és bűnhődés közti aránytalanságra vonatkozik.

A 101. számban J.P. Dens a XVII. századi szalonok szerepével foglalkozik; mint a kritika történetének jelentős állomásaival. /Le chevalier de Méré et la critique mondaine, 41-50.old./ A szabályokkal és a tanokkal szemben a "tisztesség" /l' honnêteté/ válik az erkölcs és az esztétika alapfogalmává, amely egyúttal a szabadság és a természetesség jogát is jelenti. Az "érzés", főként azonban az "izlés" lesz a legmegbízhatóbbnak tartott megisme-

rési mód és kritikai norma. Formailag a tanító szándék nélküli társalgási hangot ismerik el, vállalván a kötetlenséggel járó szubjektivizmust. A salonok légköre és ideáljai szinte tapinthatók.

A 102-103. szám tanulmányai egyetlen témára összpontosulnak. "A XVII. század és a család". A különféle jelenségeket vizsgáló írások - tudatosan és akaratlanul is - azt a mozgást ragadják meg: hogyan indul el, hogyan fedezhető föl első megjelenésében az évezredes gazdasági, társadalmi, demográfiai és ideológiai strukturák fölbomlása. Az egyházi hatás a családon belül gyöngül, a kánoni jog háttérbe szorul a polgári törvényhozással és bíraskodással szemben. J. Gaudemet /15-30. old./ "A kánoni törvényhozás és a világi magatartások a házassági kötelékekkel szemben a XVII. században" című tanulmányában szépen, meggyőzően ábrázolja azt az utat, mely a XVI. századi reformációtól, a házasság szentség-jellegének tagadásától a "társadalmi szerződés", a "családi megegyezés /pacte de famille/ érvényesüléséhez vezet. Ugyanakkor, főként a főnemesség-nemesség körében növekszik a gazdasági szempontot érvényesítő paternalizmus: a család, pontosabban a családfők beleszólása a fiatalok házasságkötésébe, vagyonmegosztás, illetve a családi vagyon növelése miatt.

Gondoljunk Molière vigjátékaira!

Valamennyi számban bőséges könyvismertetést találunk, amelyek segítségével nyomon követhetjük a XVII. századdal foglalkozó szakirodalmat.

A XVII. század című folyóirat megtalálható az Egyetemi Könyvtár Dugonics téri folyóiratolvasójában és a budapesti Ménesi uti Eötvös kollégium könyvtárában.

Vályi-Nagy Ágnes